

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

[Cilt/Volume: 7, Sayı/Issue: 3, Aralık/December 2023]

Mehtap ERDOĞAN TAŞ

<https://orcid.org/0000-0002-5588-0194>

Prof. Dr.

merdogan@cumhuriyet.edu.tr

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

<https://ror.org/04f81fm77>

Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Sa'dî'nin Tercüme-i Hilye-i Şerif Adlı Mensur Eseri

Sa'dî's Prose Work Titled "Tercüme-i Hilye-i Şerif"

Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Date Received: 09.11.2023

Kabul Tarihi | Date Accepted: 07.12.2023

Yayın Tarihi | Date Published: 30.12.2023

Atf | Citation

Erdoğan Taş, M. (2023). Sa'dî'nin Tercüme-i Hilye-i Şerif Adlı Mensur Eseri. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 7(3), 2346-2373. <https://doi.org/10.34083/akaded.1388284>

Erdoğan Taş, M. (2023) Sa'dî's Prose Work Titled *Tercüme-i Hilye-i Şerif*. *Journal of Academic Language and Literature*, 7(3), 2346-2373. <https://doi.org/10.34083/akaded.1388284>

Makale Bilgisi | Article Information

Değerlendirme Review Reports	Çift Tarafı Kör Hakemlik (İki Dış Hakem) Double-blind. (Two External Referees)
Etik Beyan Ethics Statement	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur Ethical principles were followed during the preparation of this study
Etik Kurul Belgesi Ethics Committee Approval	Makale, Etik Kurul Belgesi gerektirmemektedir Article does not require an Ethics Committee Approval.
Etik Bildirim Complaints	adeddergi@gmail.com
Çıkar Çatışması Conflicts of Interest	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest
Benzerlik Taraması Similarity Checks	Yapıldı Yes - iThenticate
Telif Hakkı ve Lisans Copyrights-Licence	Yazarlar, dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler. Bu çalışma Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası lisansı altında yayımlanır Authors publishing with the journal retain the copyright. This work is licensed under Attribution-NonCommercial 4.0 International

© Mehtap ERDOĞAN TAŞ | Creative Commons [Attribution-NonCommercial 4.0 International](#)

Öz

Hilye, temelde Hz. Muhammed'e duyulan derin sevgi ve bağlılık sebebiyle ortaya çıkan edebî türlerden biridir. Arap ve Fars edebiyatında örneğine rastlanmayan bu tür, Hâkânî (öl.1606)'nin *Hilye-i Sa'âdet* adlı eserinin tesiriyle rağbet görüp manzum olarak gelişim göstermiş ve Türk edebiyatında zamanla Hz. Muhammed'in yanı sıra farklı İslam büyüklerini de konu edinen kırktan fazla manzum hilye kaleme alınmıştır. Diğer yandan tartışmalar olmakla birlikte 17. yüzyılda meşhur hattat Hafız Osman Efendi (öl. 1698) tarafından levha hilyelerin ilk örneği verilmiş ve hilye türü farklı bir mecrada gelişmeye devam etmiştir. Çalışmamızın asıl konusunu oluşturan mensur hilyelere gelince Şeyhülislam Hoca Sa'deddin Efendi (doğ.1537-öl.1599) tarafından kaleme alınan *Hilye-i Celiyye ve Şemâ'il-i 'Aliyye* adlı eser, bilinen ilk mensur hilye olarak dikkat çeker. Bugün için müellifi tespit edilemeyen mensur hilyelerin yanı sıra müellifi bilinen yirmi civarında mensur hilye de bulunmaktadır. Bu mensur hilyeler, Tirmizî'nin *eş-Şemâ'ilü'n-nebeviyye*'si ile bu esere yazılan şerhlerin, Kadı İyâz'ın *Şifâ* adlı eserinin ve Hz. Muhammed'i tanıyan, yakından gören bazı sahabilerin sözlerinin tercüme edilmesi suretiyle vücuda getirilmiştir. Bu eserlerden biri de Sa'dî adında kimliği tespit edilemeyen bir müellif tarafından kaleme alınan *Tercüme-i Hilye-i Şerif* adlı eserdir. Elimizde bulunan tek nüshanın telif/istinsah tarihi 1078/1667'dir.

Bu çalışmada *Tercüme-i Hilye-i Şerif*, çeşitli yönlerden incelenmiş ve böylece mensur hilyelerin genel özelliklerine yönelik tespitlerde bulunulması amaçlanmıştır. Çalışmanın sonuna transkripsiyonlu metin eklenmiştir. Eserin tek nüshası olan Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Bölümü, No. 287'de eserin müellifinin Şeyhülislam Sa'dî Çelebi, Sadullah b. İsâ b. Emirhan El-Kastamonî er-Rûmî (öl. 945/1538) olarak gösterilmesinin yanlış olduğuna işaret edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk edebiyatı, Sa'dî, hilye, tercüme, mensur, 17. yüzyıl

Abstract

Hilye is one of the literary genres that emerged out of deep love and devotion to the Prophet Muhammad. This genre, which has no examples in Arabic and Persian literature, became popular and developed in verse under the influence of Hâkânî's (d. 1606) work called Hilye-i Sa'âdet, and over time more than forty verse hilye were written in Turkish literature, dealing with different Islamic greats as well as the Prophet Muhammad. On the other hand, there were debates, the first example of plate hilies was given by the famous calligrapher Hafız Osman (d. 1698) in the seventeenth century and the hilye genre continued to develop in a very different direction. As for the prose hilies, which constitute the main subject of our study, Hilye-i Celiyye ve Şema'il-i 'Aliyye, written by Şeyhülislam Hoca Sa'deddin (b.1537-d.1599), draws attention as the first known prose hilye. In addition to the prose hilies whose author cannot be identified, there are about twenty prose hilies whose author is known. These prose hilies were composed by translating Tirmizî's eş-Şema'ilü'n-nebeviyye and its commentaries, Kadı İyâz's Şifâ, and the words of some of the Companions who knew the Prophet Muhammad and saw him closely. One of these works is Tercüme-i Hilye-i Şerif by an unidentified author named Sa'dî. The only copy we have is dated 1078/1667.

In this study, Tercüme-i Hilye-i Şerif is analyzed from various aspects and thus it is aimed to make determinations about the general characteristics of prose hilies. A transcribed text is added

at the end of the study. It is pointed out that the only copy of the work, Süleymaniye Library, Esad Efendi Department, No: 287, which shows the author of the work as Şeyhülislam Sa'dî Çelebi, Sa 'dullah b. İsa b. Emirhan al-Kastamoni er-Rumi (d. 945/1538), is incorret.

Keywords: Turkish literature, Sa'dî, hilye, translation, prose, 17th century

Giriş

Türk edebiyatına özgü edebî bir tür olarak kabul edilen hilyelerin bugüne kadar pek çok kez tanımı yapılmış ve yazılma sebepleri üzerinde durulmuştur. Bu sebeple hilyeler kısaca Hz. Muhammed başta olmak üzere diğer peygamberler, dört halife, Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin, aşere-i mübeşşere ile bazı din ve tarikat büyüklerinin fiziksel özelliklerini konu edinen eserlerdir, şeklinde tanımlanabilir.

Mensur hilyelerin yazılma sebeplerine bakıldığında manzum hilyelerle bazı ortak sebeplerin olduğu dikkat çeker. Buna göre, Hz. Peygamber'in "Beni rüyada gören kimse, gerçekten beni görmüştür. Zira şeytan benim kılığımaya giremez." şeklindeki sözü, manzum hilyelerde olduğu gibi bazı mensur hilyelerde de eserin yazılma sebepleri arasında gösterilir. Hilyelerin koruyucu özelliklerinden istifade edebilmek, Hz. Peygamber'in şefaatine nail olabilmek, hayırla anılmak, bir padişahın ya da devlet büyüğünün isteği üzerine yazmak ya da onun himmet ve himayesini kazanmak manzum ve mensur hilyelerin ortak yazılma nedenlerinden bazılarıdır. Ayrıca hilye nüshalarının istinsah edilmeleri esnasında tahrif edildiğinin düşünülmesi de mensur hilyelerin kaleme alınma nedenlerine eklenebilir.¹

Bilindiği gibi hilyeler; manzum, mensur veya levha şeklinde meydana getirilebilmektedir. Çok sayıda manzum hilye, Hâkânî'nin etkisiyle daha çok nazire ve zeyller etrafında gelişmiş ve başlangıçta yalnızca Hz. Muhammed için yazılan manzum hilyelerin konuları zamanla genişlemiştir. Mensur hilyelerinse daha çok tercüme etrafında şekillendiği görülmektedir. Tirmizî'nin Hz. Muhammed'in fiziksel özellikleri ve yaşam tarzını anlattığı *eş-Şemâ'ilü'n-nebeviyye ve'l-hasâ'ilü'l-Mustafaviyye* adlı eserine Arap edebiyatında çok sayıda şerh yazılmış; Türk edebiyatında söz konusu eser ve şerhleri mensur tercüme hilyelerin en temel kaynakları arasına girmiştir.

Türk edebiyatında müellifi bilinen yirmi civarında mensur hilye vardır. Bunun yanı sıra müellifi henüz tespit edilemeyen mensur hilyeler de bulunmaktadır. Müellifi bilinen Hz. Muhammed hilyeleri arasında Abdülahad Nûrî'nin *Hilye-i Şerîfe-i Nebeviyye'si*², Abdülmecîd-i Sivasî'nin *Şerh-i Hilye-i Resûl-i Ekrem'i*, Ahmed b. Receb el-İstanbulî'nin, *Nüzhetü'l-Ahyâr fî Şerhi Hilyeti'l-Muhtâr*¹, Akkirmânî Muhammed b. Mustafâ'nın *Hilye-*

¹ Manzum hilyelerin yazılma sebepleri için bk. (Erdoğan, 2013, s. 23-45).

² Abdülahad Nûrî'ye ait olduğunu belirttiğimiz *Hilye-i Şerîfe-i Nebeviyye* adlı eserin nüshalarını tespit ettiğimiz hâlde henüz bu nüshalara ulaşamadık. Bu sebeple eserin varlığına şüpheyle yaklaşmak gerektiğini söyleyebiliriz. Bu nüshalar, adı geçen eserin nüshaları olabileceği gibi başka bir eserin nüshaları da olabilir.

i Sa'âdet'i, Ali Molla'nın *Hilye-i Şerif-i Resûlullâh*'i, Debreli Vildân Fâik'in *Risâle fi Şerhi Hilyeti'n-Nebeviyye*'si, Kâdî Şâmî'nin *Şerh-i Hilyetü'ş-Şerife*'si, Mustafâ Safî'nin *Mir'âtu's-Safâ fi Hilyeti'n-Nebiyi'l-Mustafâ'sı*, Sa'dî'nin *Tercüme-i Hilye-i Şerifi*, Şeyh Emir Tarikatçı'nın *Hilyetü'n-Nebî*'si, Şeyhü'l-İslam Hoca Sa'deddin Efendi'nin *Hilye-i Celiyye ve Şemâ'il-i 'Aliyye*'si, Vahdî İbrâhîm b. Mustafâ'nın *Terceme-i Hilye-i Şerifi* sayılabilir.

Kaynaklarda Erzurumî Mehmed Hanefî Efendi'nin *Hilye-i Şerife*'si (Aras, 1981, s. 238) ile Mantıkî Mustafâ Efendi (öl. 1244/1828)'nin *Mufassal Hilye-i Şerife*'sinin (Tatcı&Kurnaz, 2000, s. 37) olduğu söylene de bu eserlerin herhangi bir nüshasına henüz ulaşamamıştır. Abdülbâkî Gölpınarlı, Vecdî Ahmed'in *Hilye-i Nebî* adlı bir eserinin olduğundan bahseder (1972, s. 63). Ancak eseri incelediğimizde bu eserin de müstakil mensur bir hilye olmadığı anlaşılmaktadır.

Dursunzâde Abdülbâkî/Abdülvahhâb Dursun'un *Hilyetü'l-Enbiyâ ve Hilye-i Çehâr-yâr-ı Güzin*'i ile Müstakîmzâde Süleymân Sa'deddin Efendi'nin *Hilye-i Nebeviyye ve Hulefâ-yı Erbâ'a* adlı eserleri ise mensur dört halife ve peygamberler hilyesi olarak burada zikredilebilir.

Bugüne kadar mensur hilyeler üzerine çok fazla çalışmanın yapıldığı söylenemez. Hilye ile ilgili çalışmaların çoğu, manzum hilyeler üzerinde yoğunlaşmıştır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla manzum ve mensur hilyelerin karışık bir listesine ilk olarak *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi* (1981)'nin "Hilye ve Hilyeler" maddesinde rastlanır. Burada on sekiz mensur hilyeden bahsedilir. Daha sonra *İslam Ansiklopedisi*'nde Mustafa Uzun (1998, s. 46)'un yazmış olduğu "Hilye" maddesinde mensur hilyelerle ilgili yalnızca beş esere yer verildiği görülür. Zülfikar Güngör ise *Türk Edebiyatında Türkçe Manzum Hilye-i Nebevîler ve Nesîmî Mehmed'in Gülistân-ı Şemâil'i* adlı doktora tezinde yukarıda adı geçen ansiklopedi maddelerinden de yararlanarak yirmi üç mensur hilyeyi kütüphane kayıtlarıyla birlikte sıralar (2000, s. 23-26). Ancak o güne kadar mensur hilyeler üzerine hiçbir çalışma yapılmadığı için doğal olarak bu listede bazı hatalar bulunmaktadır. Örneğin, Akkirmânî Muhammed'in hilyesi iki kez yazılmıştır. Buna ilaveten Hulûsî Ârif Eskişehirî'ye ait olduğu ifade edilen hilye, Akkirmânî Muhammed b. Mustafâ'nın mensur hilyesinin kısaltılmış hâlidir (Erdoğan Taş, 2021, s. 168). Hulûsî Ârif Eskişehirî, eserin müstensihidir. Bu şekilde aynı eser, Güngör'ün hazırladığı listede üç kez tekrar edilmiştir. Güngör'ün listesinde yer alan Fethî Mehmed Ali Efendi'nin eseri tam anlamıyla müstakil bir hilye sayılamaz.³ Bu sebeple yukarıda bizim verdiğimiz listeye alınmamıştır. Yine Güngör'ün listesinde yer alan İbn Kemâl Paşa, *Hilye-i Şerife Şerhi*, AÜDTCF Kütüphanesi İsmail Saib, II/759'da kayıtlı olduğu ifade edilen eser, İbn-i Kemâl Paşa'nın değil, Kâdî

³ Ayrıntılı bilgi için bk. Erdoğan Taş, M. (2022). Ruscuklu Fethî Ali'nin Milâd-ı Muhammediyye-i Hâkâniyye ve Hilye-i Fethiyye-i Sultâniyye adlı eseri hilye mi yoksa mensur mevlid midir?. Yekbaş, H. (Ed.) *Türk Kültüründe Mevlid Geleneği Uluslararası Sempozyumu* (103-114), Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.

Şâmî'nin mensur hilyesidir. İsmail Sâdık Kemâl b. Muhammed Vecîhî Paşa'nın mensur hilyesi olarak gösterilen eser, adı geçen kişinin manzum hilyesidir. Güngör'ün listesinde Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, 1715/4'te kayıtlı olduğu belirtilen ve mensur hilye olarak sunulan eser ise manzumdur. Aynı listede Abdullah Şâkir b. Mustafâ Elbistânî Yemlihâ-zâde adına kaydedilen *Hilyetü's-Şerîfe ve'n-Na'tu's-Seyyime* adlı mensur hilyenin müellifinden emin olamadığımız için şimdilik bu eseri müellifi belli olmayan mensur hilyeler arasına dâhil ettik. Bu durumda Güngör'ün hazırladığı listedeki mensur hilye sayısı 16'ya düşmektedir. Bizim yukarıda verdiğimiz mensur hilye listesinin de eksiksiz olduğu söylenemez. Mensur hilyeler üzerine yapılacak çalışmaların artmasıyla birlikte hem türle hem de eser ve müellifleriyle ilgili daha doğru ve kapsamlı bilgilerin ortaya konulması mümkün olacaktır.

Mensur hilyeler üzerine yapılan akademik çalışmalara gelince, bugüne kadar yalnızca beş mensur hilyenin makale, bir mensur hilyenin de kitap bölümü olarak hazırlandığı görülmektedir. İlk çalışmayı, 2016 yılında Kırımlı Halîl b. Ali'nin mensur hilyesi üzerine Zehra Gözütok Tamdoğan yapmıştır. 2018 yılında aynı eser, Mustafa Uğurlu Arslan tarafından *Diyarbakırlı Kâmi'nin Şemâil-i Şerîf Tercümesi* adıyla makale olarak yayımlanmıştır. 2021 yılında Mehtap Erdoğan Taş, yine aynı eseri *Akkirmânî Muhammed b. Mustafâ'nın Mensur Hz. Muhammed Hilyesi* adıyla makale olarak yayımlamış ve bu eserin Kırımlı Halîl b. Ali ya da Diyarbakırlı Kâmi'ye ait olmadığını, Akkirmânî Muhammed b. Mustafâ'ya ait olduğunu ifade etmiştir. Müellifi bilinmeyen iki hilye 2018, Hoca Sa'deddîn Efendi'nin mensur hilyesi 2018, Kâdî Şâmî'nin mensur hilyesi 2018, Abdülmecîd-i Sivâsî'nin mensur hilyesi 2019 yılında Mehtap Erdoğan Taş tarafından yayımlanmıştır. Mustafâ Safî Efendi'nin mensur hilyesi 2021 yılında Ömer Gök tarafından makale olarak hazırlanmıştır. Ömer Gök, bu makalesinde eserin tek nüshasından bahseder. Ancak bizim tespitlerimize göre bilinenin dışında eserin üç nüshası daha bulunmaktadır. Vahdî İbrâhîm Efendi'nin mensur hilyesi ise 2021 yılında Zehra Gözütok Tamdoğan tarafından makale olarak hazırlanmıştır. Bu makalede de eserin dört nüshasından bahsedilmektedir. Bizim tespitlerimize göre eserin bu dört nüshasından başka beş nüshası daha vardır ve bunlardan biri müellif hattıdır. Görüldüğü gibi 2016 yılından bugüne kadar müellifi bilinen altı mensur hilye üzerinde çalışılmıştır. Bu sayı edebî bir tür olarak mensur hilyelerin genel özelliklerinin tam olarak belirlenmesi için yeterli görünmemektedir.

Yukarıda verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere mensur hilyeler üzerine yapılan akademik çalışmaların tarihi çok da eski değildir. Bununla birlikte mensur hilye nüshaları tarafımızca 17 yıldır toplanmaktadır. Kütüphanelerde bulunan mensur hilye nüshalarının çoğunun müellifinin kaydedilmemiş ya da yanlış kaydedilmiş olması, başka adla başka bir türe aitmiş gibi gösterilmesi, bir kısmının Türkçe olduğu hâlde Arapça kelimelerin çokluğundan dolayı yanlışlıkla Arapça olarak kaydedilmesi, su lekeli ve okunamaz durumda olan nüshaların varlığı, daha önceden türle ilgili yapılmış çalışmaların olmayışı gibi sorunlar, mensur hilyeler üzerine çalışmaya başlamamızı geciktirmiştir. Mensur hilyelerdeki Arapça bölümler ile çok nadir kullanılan Arapça kelimelerin mensur

hilyelerde sıkça tercih edilmesi de yukarıda sıralanan zorluklara eklenebilir. Bu noktada şunu da belirtmeliyiz ki mensur hilyelerde Arapça rivayetlerin zaman zaman yanlış yazılması, bu rivayetlerin ilgili kaynaklardan teyit edilmesini gerekli kılmaktadır. Üzerinde çalıştıkları eserin nüshalarını tespit edememe, eserin müellifini belirleyememe, Arapça rivayetlerin yalnızca Arap harfli metninin çalışmaya eklenmesi gibi sorunların ve eksikliklerin yukarıda adı geçen araştırmacıların makalelerinde görülmesinin nedenlerinden birkaçı da mensur hilyelerle ilgili var olduğunu ifade ettiğimiz işte bu meselelerdir.

Bu çalışmada Mustafa Uzun (1998, s. 46)'un bahsettiği beş mensur hilyeden biri olup üzerinde bugüne kadar hiçbir çalışma yapılmamış olan Sa'dî'nin *Tercüme-i Hilye-i Şerif* adlı mensur hilyesi çeşitli açılardan incelenecek ve böylece söz konusu eserin mensur hilyeler içindeki yeri ile mensur hilyelerin genel özellikleri tespit edilmeye çalışılacaktır. Her ne kadar bu çalışma kapsamında eserin sahibi olan Sa'dî'nin kim olduğu tam olarak tespit edilememiş olsa da Sa'dî adlı bir müellife ait *Tercüme-i Hilye-i Şerif* adlı mensur bir hilye, bir ansiklopedi maddesinde isim olarak kalmaktan çıkarılarak hilye literatürüne kazandırılacaktır. Ayrıca Şeyhülislam Sa'dî Çelebi (doğ. 1475-1485?-öl. 945/1538)'ye atfedilen bu eserin müellifinin bir başka Sa'dî olabileceği hususuna da dikkat çekilecektir.

A. Eserin Adı ve Müellifi

Müellif tarafından esere verilen bir ad yoktur. Nüshanın kapağında bulunan *Tercüme-i Hilye-i Şerif* ifadesi bu çalışma kapsamında eserin adı olarak kullanılmıştır. *Tercüme-i Hilye-i Şerif*'te iki yerde müellifin adı geçmektedir: [...] ba'dehû bu fakîr-i pür-taksîr zîr-i kademimde gubârî şefâ'atini râcî çâkeri **Sa'dî** 'aleyhi rahmetü'l-Bârî [...] (Tercüme-i Hilye-i Şerif, 287, v.1b). [...] levniyyetün işrâk u ziyâsı ve nûrâniyyetün berk u şa'sa'ası beyân u vasf eylemekde bî-çâre **Sa'dî**-i çâkerî ebkemdür (Tercüme-i Hilye-i Şerif, 287, v.13a). Ayrıca nüshanın kapağında yer alan "Tercüme-i Hilye-i Şerif Li-Mevlânâ Sa'dî el-Müftî rahimehullâhu Ta'âlâ" kaydı eserin müellifi hakkında bazı bilgilere işaret etmektedir. Konuyla ilgili Arapça kaynaklara vakıf olması, bu kaynaklardan aldığı bilgileri tercüme edebilmesi ve tercüme ederken dilbilgisel değerlendirmelerde bulunabilmesinden dolayı yukarıda kendisinden müftü olarak bahsedilen Sa'dî'nin Arapçayı iyi bilen eğitilmiş bir kimse olduğu sonucu çıkmaktadır. Sa'dî'nin Hz. Peygamber'in saçlarını nasıl taradığı hususundan hareketle kadın erkek ilişkilerine değindiği bazı konular hakkında "sünnettir, vaciptir, caizdir ya da caiz değildir" gibi ifadeler kullanması da onun bu hususta yetkili biri, yani müftü olabileceğini düşündürmektedir.

Eser, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Bölümü, No. 287'de *Tercüme-i Hilye-i Şerif* adıyla Şeyhülislam Sa'dî Çelebi, Sa'dullah b. İsâ b. Emirhan el-Kastamonî er-Rûmî (945/1538) adına kayıtlı görünmektedir. Şeyhülislam Sa'dî Çelebi'nin fetvaları üzerine bir yüksek lisans tezi hazırlayan Yeter Meryem Kurutaş, Sa'dî Çelebi'nin hayatıyla ilgili sunları söylemektedir:

Osmanlı Devleti'nin onuncu şeyhülislamı olan Sa'dî Sa'dullah Çelebi Kastamonu'nun Daday ilçesinin Ayandon nahiyesinde doğmuştur. Sa'dî'nin doğum tarihi ile ilgili kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Süleymaniye Kütüphanesinde bulunan bir eserin zahriyesinde yazdığı notta mülazemet olduğu tarihi 25 Kasım 1505 olarak kaydetmiştir. Kaç yaşında mülazım olduğuna dair bir bilgi bulunmamakla birlikte, mülazım olma yaşının otuz yaş aralığında olduğu düşünülürse onun doğum tarihinin 1475-1485 olduğunu düşünmek mümkündür. Sa'dî Çelebi, çocukluk çağında İstanbul'a gelmiş ve burada ilim tahsiline başlamıştır. İlköğrenimini ulema arasında olduğu rivayet edilen babası İsa Çelebi'den almıştır. Müderris, kadı ve şeyhülislam olarak görev yapmıştır. 945/1539 yılında vefat etmiştir (2020, s. 9).

*Türk Dünyası Ansiklopedisi'*nde verilen bilgilere göre,

Kuvvetli bir hafızası olan Sa'dî Sa'dullah Çelebi Efendi Ahmediye tarikatına girmiş, ömrünü okumakla geçirmiş, tarihe meraklı, bilgin, fazıl ve kuvvetli bir kişiliğe sahipti. Tefsîr-i Beyzavî Hâşiyesi, Fetâvâ-yı Sa'diyye, Hâşiyeye alâ Şerh-i Hidâye, Hâşiyeye Ale'l-Kâmus ve talikatları ile şiirleri vardır (Krl. 2007, s. 412).

Yukarıda da belirttiğimiz gibi eser, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Bölümü, No. 287'de *Tercüme-i Hilye-i Şerîf* adıyla Şeyhülislam Sa'dî Çelebi, Sa'dullah b. İsa b. Emirhan el-Kastamonî er-Rûmî (945/1538) adına kayıtlıdır. Bu bilgiye dayanarak Kurutaş (2020, s. 28), Sa'dî Çelebi'nin fetvaları üzerine hazırladığı yüksek lisans tezinde, *Terceme-i Hilye-i Şerîf* i de Sa'dî Çelebi'nin eserleri arasında sayar.

Sa'dî'nin *Tercüme-i Hilye-i Şerîfe*'yi hangi kaynaklardan faydalanarak yazdığını anlattığı bölümde *Cevheretü't-tevhîd* adlı akaid risalesiyle tanınan ve Tirmizî'nin *Şemâ'ilü'n-nebeviyye*'sini şerh eden Lakkânî'nin adını da zikretmesi eserin yazıldığı dönemle ilgili bize ipucu vermektedir. Lakkânî, 1041/1632 yılında vefat etmiştir. Yurdagür, kaynaklarda Lakkânî'nin doğum tarihi hakkında bilgiye rastlanmadığını, ancak oğlu Abdüsselâm'ın 971/1563 yılında doğduğu bilindiğine göre gençlik dönemi yıllarına ait bir tahminde bulunmanın mümkün olduğunu söyler (2003, s. 130). En fazla 100 yıl yaşasa Lakkânî'nin 1532 yılında doğduğu varsayılabilir. Eserin sahibi olarak kaydedilen Sa'dî Çelebi, Sa'dullah b. İsa b. Emirhan el-Kastamonî er-Rûmî ise 945/1538 yılında vefat etmiştir. Bu durumda adı geçen Sa'dî Çelebi'nin Lakkânî'nin eserinden faydalanması söz konusu olamaz. Bundan dolayı çalışmamıza konu olan *Tercüme-i Hilye-i Şerîf*, 945/1538 yılında vefat eden Sa'dî'den daha sonraki bir dönemde 16. yüzyılın sonlarında ya da 17. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan ve kimliğini tespit edemediğimiz başka bir Sa'dî'ye ait olmalıdır.

B. Eserin Nüshası ve Yazılış Tarihi

Eserin bilinen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Bölümü, No. 287'de bulunmaktadır. 36 yaprak, 11 satırdır. Âharlı, nohudi rengi, yatay suyu çizgili, cetvelli kâğıt kullanılmıştır. 152x104-105x63 mm boyutlarında olup sırtı koyu kahverengi, kapakları siyah meşin, yaldızlı, cetvelli, şemseli, şirazeli, mukavva ciltlidir. Ferağ kaydı şöyledir:

Temmet bi-'avnihî ta'ālā 'an şebîhin ve nazîrin mütercim-i fakîr [u] mu'terif-i takşîr mu'teşimen bi'llâhî'l-'aliyyi'l-kadîr. Bu risâle-i mübâreke mu'kaddem yazılıandan ziyâde tafşîl eyleyüp Allâhummerham limen etemme no'şşânehâ ve setere sehvehâ ve nisyânehâ râciyen li-şefâ'atihî sânihâ temme (Tercüme-i Hilye-i Şerif, 287, v.36a).

Fi-evâhîri cemâziye'l-âhîr li-seneti şemânin ve seb'ine ve elf [1078/Aralık 1667]. (Tercüme-i Hilye-i Şerif, 287, 36a).

İlgili kütüphanede 1078/1667 yılı eserin istinsah tarihi olarak gösterilmiştir. Yukarıdaki kayıt, “Bu eser, şu tarihte tamamlanmıştır.” şeklinde doğrudan eserin tamamlandığı bir tarihe işaret etmemektedir. Bu sebeple 1078/1667 yılı eserin telif tarihi olabilceği gibi sonradan istinsah edildiğinde eklenen tarih de olabilir.

C. Eserin Kaynakları

Sa'dî, eserini meydana getirirken başta Tirmizî'nin *Şemâil-i Şerîfi* olmak üzere pek çok kaynaktan istifade etmiş ve eserinde bunu şu şekilde ifade etmiştir: [...] metn-i *Şemâ'il*'den ve üzerinde olan şürûhî Münâvî ve Kastallânî ve 'İsâmü'd-dîn İsferyânî ve İbn Hacer-i Heytemî ve Lakkânî ve gayrıdan [...] (Tercüme-i Hilye-i Şerif, 287, v. 2a).

Eserde adı geçen kaynak isimler ve eserler hakkında bilgiler şu şekildedir:

Sa'dî'nin *Tercüme-i Hilye-i Şerîfe*'si de dahil olmak üzere bu konuda yazılan pek çok esere kaynaklık eden Tirmizî'nin (öl. 279/892) *eş-Şemâ'ilü'n-nebeviyye*'si hakkında Kandemir, eserin sahasında ilk çalışma olup bu konuda yazılanların en mükemmeli kabul edildiğini; üzerinde birçok şerh, hâşiye, ihtisar çalışması yapıldığını; çeşitli dillere tercüme edilip çeşitli taş baskılarının bulunduğunu (2012, s. 203) ifade eder. Bunun yanı sıra *el-'Ucâletü's-seniyye 'alâ Elfiyyeti's-sireti'n-nebeviyye, Şerhu's-şemâ'ili'n-nebeviyye ve'l-hasâ'isi'l-Muhammediyye, er-Ravzü'l-bâsim fi şemâ'ili'l-Mustafâ Ebi'l-Kâsım* adlı şemaile dair eserleri bulunan hadis âlimi, fakih, sufi Münâvî (öl. 1031/1622) (Kandemir, 2020, s. 571-573); Hz. Peygamber'in hayatı ve şahsiyetine dair *El-Mevâhibü'l-Ledünniyye* adlı eseri kaleme alan hadis hafızı Kastallânî, Ahmed b. Muhammed (öl. 923/1517) (Algül, 2004, s. 421); Arap dili, kelâm ve mantığa dair şerh ve hâşiyeleriyle tanınan bir âlim olup Tirmizî'nin eserini *Şerhu's-Şemâ'il* adıyla şerh eden İsmâüddîn İsferyânî (öl. 945/1538) (Durmuş, 2000, s. 516-517); Tirmizî'nin *Şemâ'ilü'n-nebeviyye*'sini *Eşrefü'l-vesâ'il ilâ fehmi's-şemâ'il* adıyla şerh eden şâfiî fakihî, muhaddis ve edip İbn Hacer el-Heytemî⁴ (öl. 974/1567) (Cengiz, 1999, s. 531-534); Tirmizî'ye ait *Şemâ'ilü'n-nebeviyye*'yi *İcmâlü'l-vesâ'il ve Behcetü'l-mehâfil ve ecmelü'l-vesâ'il bi't-ta'rif bi-rüvâti's-Şemâ'il* adıyla şerh eden ve *Cevheretü't-tevhîd* adlı manzum akaid risâlesiyle tanınan Mâlikî âlimi Lakkânî, İbrâhim

⁴ Sa'dî'nin eserinde bu isim İbn Hacer el-Heysemî olarak geçmektedir. Doğrusu İbn Hacer el-Heytemî'dir. “Heysemî (öl. 807/1405) Ebü'l-Heysem köyüne nisbetle Heysemî diye anılır. Onun bu nisbesinin hemşerisi Ahmed b. Hacer el-Heytemî'nin (öl. 974/1567) nisbesine benzemesi sebebiyle bazı müellifler iki âlimi birbirine karıştırmış, Brockelmann ve Fuat Sezgin de Heysemî'nin adını Ebü'l-Hasan Ali b. Ebü Bekir b. Hacer el-Heytemî şeklinde yazmışlardır” (Kandemir, 1998, s. 292-293). Buradan hareketle Sa'dî'nin de eserinde de görüldüğü gibi İbn Hacer el-Heytemî ile Heysemî'nin zaman zaman birbirine karıştırıldığı anlaşılmaktadır.

b. İbrâhim (öl. 1041/1632) (Yurdağür, 2003, s. 130-131); *Nazmü'd-düerri's-seniyye fi's-siyeriz-zekiyye ve Elfiyye fi's-siyer* diye de anılan elfiyyesinde Hz. Peygamber'in hayatını ve şemâilini bin beyitte anlatan hadis âlimi ve hafızı Zeynü'd-dîn Hâfız-ı Irâkî (öl. 806/1404) (Kandemir, 1999, s.118-121) Sa'dî'nin eserinde adı geçen isimlerden bazılarıdır.

Yukarıda verilen isimlerin yanı sıra Hz. Ömer, ilk Müslümanlardan İbn Mes'ud, Hz. Peygamber'in hilyesini veciz bir şekilde anlatan kadın sahâbi Ümmü Ma'bed, Hz. Peygamber'in şemâilini çok güzel anlattığı bilinen Hind b. Ebû Hâle, en çok hadis rivayet eden sahâbilerden biri olan Enes b. Mâlik, hadis hafızı ve sığâr-ı tâbiinden Humeyd et-Tavîl, Hz. Peygamber'in hanımı Âişe-i Sıddîka, kadın sahâbi Esmâ binti Umeys, çok hadis rivayet etmesiyle meşhur sahâbi Ebû Hureyre ve Hz. Hatice'nin kölesi Meysere eserde adı geçen diğer kaynak isimlerdir.⁵

Sa'dî'nin eserini yazarken zikrettiği eserler arasında Tirmizî'nin *eş-Şemâ'ilü'n-nebeviyye ve'l-hasâ'ilü'l-Mustafaviyye'si* başta olmak üzere İbnü'l-Esir'in garibü'l-hadise dair *En-Nihâye'si*, Zeynü'd-dîn Hâfız-ı Irâkî'nin *Elfiyye-i Sire'si*, Kastallânî, Ahmed b. Muhammed'in Hz. Peygamber'in hayatı ve şahsiyetine dair eseri *El-Mevâhibü'l-Ledünniyye'si* ile sözlüklerden Cevherî'nin *Sihâh* adıyla da tanınan meşhur sözlüğü ve Fîruzâbâdî'nin *el-Kâmûsü'l-Muhî'ti* yer almaktadır.

D. Eserin Muhtevası

Eserin sebep-i telif bölümünde Sa'dî, hilye nüshalarının istinsah edilmeleri esnasında tahrif edildiğini, mevcut nüshaların lafzının manalarına uygun olmadığını bildiğinden *Şemâil*'den ve bu eser üzerinde şerhleri bulunan Münâvî, Kastallânî, İsmüddîn İsferyânî, İbn-i Hacer-i Heytemî, Lakkânî ve diğerlerinden delilleriyle, sened ve metin bakımından sahih hadisler istihrac ettiğini ve bunları Allah'ın yardımıyla Türkçeye tercüme ettiğini söyler. Hz. Peygamber'in vasıflarını ve şemâilini görmeyen onu görmek gibi olacağını belirterek kaleme aldığı bu eser vesilesiyle hayır dua ile anılmak istendiğini ifade eder.

Daha sonra Enes bin Mâlik rivayetini aktarır: Hz. Peygamber azametli, soyu temiz ve itibarlı bir ulu sultan idi. Bütün insanların nazarında fazlasıyla heybetli ve azamet sahibiydi. Azamet ve ululuk onun zatından ayrılmazdı. Mübarek yüzünün parlaklığı, dolunay gecesinin aydınlığı gibi idi. Mübarek vücudu ve zâtı, güzellikte nurun ta kendisi idi. Gölgesi de bu yüzden yoktu. Mübarek boyu, orta boydan daha uzun ve çok uzun boydan daha kısa idi. Ancak Hz. Peygamber çok uzun boyluların yanında bile onlardan uzun görünürdü. Vücudu zayıf olmadığı gibi çok kilolu da değildi. Mübarek gövdesi tüm eksikliklerden ve kusurlardan arınmış olup son derece ölçülü idi. Mübarek yüzü yuvarlak değildi. Yüzünde kısmen yuvarlaklık ve uzunluk vardı. Zira yanağa ait yükseklik, yassılık ve etlilik ahmaklığa, bilgisizliğe ve kalın kafalılığa delalet eder. Mübarek yüzünün rengi kırmızıyla karışık berrak beyaz renkte idi. *Mevâhib* adlı eserde Hz. Peygamber'in güzellikte tüm peygamberler içinde önde olduğu zikredilir.

⁵ Eserde adı geçen Hâfız b. Cemr hakkında kaynaklarda bilgiye ulaşılammış; aynı adda birden fazla şahıs olması sebebiyle Ebû Zür'a, Kurtubî ve İbnü'l-Arabî'nin kimliği tespit edilememiştir. Bunlardan Kurtubî, 671/1273 yılında vefat eden tefsir, hadis ve fıkıh âlimi Muhammed b. Ahmed Kurtubî olabilir.

Daha sonra eserde, Hz. Peygamber'in gözleri, kirpikleri, kaşları, başı, omuzları, kolları, alnı, burnu, ağzı ve dişleri, bedeni, yaradılışı, sakalı, boynu, bilekleri, göğsünden göbeğine inen kılları, karnı ve göğsü, elleri, ayakları, dirsekleri, dizleri ve omuz başları, kilosu, peygamberlik mührü, ayakları, yürümesi, ashabının ardından yürümesi, vücudundaki kılları, saçları ve traş olması konuları yer alır.

Son olarak konu dışına çıkılarak saç taramak, ayakkabı bağlamak gibi işlerde erkeğin eşinden yardım alabileceği; ancak zahmetli işleri eşine yaptırmanın vacip olmadığı; erkeğin ya kendi işini kendisinin yapması gerektiği ya da eşinin yerine vekâleten bir cariye alabileceği; yemek pişirmek, giysi yıkamak gibi işlerin zahmetli işlerden sayıldığı; kadının hayz görürken rızasıyla hamur yoğurması ve yemek pişirmesinin caiz olduğu; zira mümin ve müminenin hayz ve cenabetle kirli sayılmadığı; ancak gusletmeyince namaz kılmalarının ve Kuran-ı Kerim'e dokunmalarının caiz olmadığı söylenir. Bu konuda anlatacak çok şeyin olduğu, ancak bu risalenin müsait olmadığı belirtilerek söze son verilir.

Ferağ kaydında bu risalenin “daha önce yazılıdan” tafsil edildiği yani uzun uzadıya açıklandığı ifade edilir. “Mukaddem yazılıdan” sözüyle kastedilenin daha önce yazılan herhangi bir hilye mi yoksa Sa'di'nin kendi yazdığı bir hilye mi olduğu tam olarak anlaşılmamaktadır. Sa'di son olarak eserin eksiklerini tamamlayanlar ve hatalarını örtenlere için Allah'tan rahmet diler.

*Tercüme-i Hilye-i Şerif*te Hz. Peygamber şu şekilde tasvir edilir:

Gözleri: Mübarek gözleri geniş olup gözlerinin siyahı gayet siyah, beyazı da gayet berrak beyazdı. Ancak gözlerinin beyazında kızılılık da vardı. Bu da peygamberliğin büyük alametlerindendir. Zira peygamberlikten önce Hadicetü'l-kübra anamız Hz. Peygamber'e çokça sermaye verip Meysere'yi de hizmet için yanına verip ticaret için onları Şam'a gönderdiğinde yolda bir rahibin Meysere'ye suali şu oldu: “Hizmetinde olduğun Muhammedü'l-emîn'in gözlerinin beyazında karışık kırmızılık var mı?” Meysere de “Mübarek gözlerinin beyazında kırmızılık var.” cevabını verince rahip sevinçle: “O odur, o odur” der. Yani övgüyle İncil'de zikir olduğu üzere ahir zaman peygamberi odur, başkası değildir ve “eşhel” yani ela gözlü erkek rivayeti yanlıştır. Sakınmak gerekir.

Kirpikleri: Ehdebü'l-eşfâr kirpikleri uzun demektir. Ehdâb, hüdb kelimesinin çoğuludur. Hüdb ise kirpik demektir ve eşfâr, şüfür kelimesinin çoğuludur. Şüfürün ise çok anlamı vardır ve göz kapağına denir. Buna göre verilen anlam uygun olmaz. Burada kasıt mübarek göz kapağının kılları yani kirpiktir.

Kaşları: Mübarek kaşları kavisli, gür, uzun ve inceydi. Kaşları gür ve sık olduğu için ilk bakışta çatık kaşlı sanılırdı. Ancak öyle değildi. Çatık kaşlılık başkasında bile kusur kabul edilirken tüm ayıp ve kusurlardan arınmış olan o peygamber, hele hele Allah'ın övdüğü bir kulken bu kusurla nasıl tasvir edilir? İki kaşı arasında bir damar vardı. Hz. Peygamber öfkelendiğinde bu damar kanla dolardı.

Başı: Mübarek başı büyük idi. Zira baş büyüklüğü aklın kemaline delalet eder.

Omuzları: Menkeb omuz ile pazının bağlandığı eklem yerine denir. Bazı hilyelerde menkebe omuz manasının verilmesi yanlıştır. Ba'id (uzak) yerine 'azim (büyük) denilmesi arasında başkalık yoktur. İkisinin anlamı da birdir. Bu verdiğimiz anlamdan arkası, sırtı ve göğsü genişti sonucu çıkar. Göğsün geniş olması cömertliğe işarettir.

Kolları: Mübarek kollarında, omuz başlarında ve göğsünün en yukarisında kıllar vardı. Yani bu azaları ile göğsünden karnına kadar inen yerde kıl yoktu demektir.

Alını: Mübarek alnının sağ ve sol tarafı genişti. Alın genişliği ise aklın kemaline delalet eder. Ayrıca, tüm yüksek zevk sahiplerince alın genişliği övülmüştür.

Burnu: Gayet ölçülü olan mübarek burnunun ortasından yukarısı alna yakın yerde yükseklik vardı ve üzeri nurluydu. Düşünmeksizin bakan biri ilk önce burnunun üzerinde yükseklik olduğunu sanırdı. Ancak dikkatlice bakınca bunun nur olduğunu anlardı.

Ağzı ve Dişleri: Mübarek ağzı genişti. Zira ağzı dar olanda belagat ve fesahat olmaz. Bunun yanı sıra dar ağız, kadınların sıfatı olduğundan erkeklerde bulunursa kusur sayılır. Dişlerine gelince ikisi altta bulunan mübarek dört ön dişi biraz seyrekli. İnciden daha beyaz ve güzeldi. Hatta sohbet esnasında konuşmaya başladığında ağızdan beyaz ve berrak bir nur çıkardı. Bu nurun dişlerinin arasından mı yoksa ağız boşluğundan mı çıktığı konusunda ihtilaf vardır. Ağzı kırmızı gül gibi kokardı. Zira Hz. Peygamber miraçtan inerken terlemişti ve Allah, o terden kırmızı gülü yaratmıştı.

Bedeni: Yukarıda zikredilen azalarından başka azasında kıl bulunmazdı. Parlaklıkta, kıl olmayan bu azaların eşi benzeri yoktu. Hz. Peygamber'in bedeni ne kireç gibi bembeyaz ne de esmerdi.

Yaradılışı: Hz. Peygamber yaradılış olarak her bakımdan uyumlu, kimseden nefret etmeyen, ihlaslı, merhametli, büyük ahlak sahibi mükemmel bir insandı.

Sakalı: Sakalının kılları pek ince, uzun, kıvrıkcık ve aşağıya uzanmış iplik gibi gevşek değildi. Son derece ölçülü olup kusursuz bir görünüşe sahipti.

Boynu: Mübarek boynu ölçülü bir uzunlukta idi. Boynunun rengi kırmızıyla karışık beyaz olup parlak ve berraktı. Billurdan ya da fildişinden kırmızıyla resmedilmiş nakışlı bir resme ve renginden dolayı gümüş bir ibrike benzetilmesi, boynunun kırmızıyla karışık rengi ile beraklığının son haddinde olduğunu bildirmek içindir. Yoksa Hz. Peygamber'in her ne suretle olursa olsun bu tür eşyalara teşbihinin bir anlamı yoktur. Zira gelmişin ve geçmişin tüm güzelliği onda toplanmıştı.

Bilekleri: Mübarek bilekleri uzundu.

Göğsünden Göbeğine İnen Kılları: Göğsünün yukarisından göbeğine kadar ince bir çizgi hâlinde kıllar vardı. Bu kıllar latif bir kılıca, akan suya, ince ve doğru yola ya da ipliğe benzetilmiştir. Bunların anlamları birbirine yakındır, aykırı değildir.

Karnı ve Göğsü: Mübarek memelerinde ve karnında asla kıl yoktu. Karnı da şiş değildi. Memeleri ve karnı göğsüyle beraber olup birbirlerinden farkı yoktu.

Elleri: Mübarek el ayaları hem maddi hem de manevi anlamda geniş ve güçlü idi. Tıpkı dar avuç içinin cimrilige delalet ettiği gibi geniş avuç içi de cömertliğe delalet eder.

El ve Ayak Parmakları: El ve ayak parmakları uzun olup kuvvetliydi. İpekten daha yumuşak ve güzeldi.

Dirsekleri, Dizleri ve Omuz Başları: Dirsekleri, dizleri ve omuz başları, hatta kıkırdakları bile iri ve kuvvetliydi. İnsanların en mükemmeli ve kâinatın övücü olan Hz. Peygamber'in bedeni güçlüydü.

Kilosu: Mübarek bedeni zayıf olmadığı gibi aşırı kilolu da değildi. Bedeni tıpkı gençliğindeki gibi güçlü ve sağlamdı. Bütün azaları birbiriyle uyumluydu, kusurdan ve zayıflıktan uzaktı. Boy pos ve güzellik bakımından tüm peygamberlerden üstündü.

Peygamberlik Mührü: Son peygamber olduğuna ve kendisinden sonra peygamber gelmeyeceğine alamet olarak mübarek iki omzu arasına peygamberlik mührü konulmuştu. Bu mühür, güvercin yumurtası büyüklüğünde ve şeklinde idi. Bazen olduğundan daha büyük bir şekilde yumruk kadar görünürdü. Hz. Peygamber'in sol omzu tarafında yer alırdı. Rengi kırmızımsı olup üzerinde ufak kıllar vardı ve etle deri arasında hareket ederdi. Hz. Peygamber bu mühürle mi doğdu yoksa bu mühür sonradan mı konuldu hususunda ihtilaf vardır. Hz. Âişe annemizin rivayeti diğer rivayetlere tercih edilir. Kendisi Hz. Peygamber'in sözlerini şöyle nakletmiştir: “Birgün Cebrail ve Mikâil gelip beni arkam üzerine yattırdı ve karnımı yandı. Kalbimi çıkardı ve altın bir leğen içinde zenzemle yıkadı. Sonra yine yerine koydu ve beni döndürüp sırtımı bir mühürle mühürledi. Hatta o mühür kalbime değdi. Hâlâ hissederim.” Esmâ binti Umeyy ise şunları söylemiştir: “Hz. Peygamber vefat edince elimi mühürün üzerine koydum. Mühür kaldırılmıştı.” Hz. Âişe'nin rivayeti mühürün sonradan konulduğunu göstermektedir. Aslında diğer peygamberlerin de peygamberlik mühürleri vardı. Ancak bunlara peygamberlik beni denir ve bu mühürler tüm peygamberlerin mübarek sağ ellerinde bulunurdu.

Ayakları: Hz. Peygamber'in mübarek ayaklarının üstü son derece berrak, beyaz ve yumuşaktı. Mübarek derisinde buruşukluk, çatlaklık ve eğrilik olmadığından üzerine su dökülse suyun bir damlası ayağının üzerinde kalmazdı. Yine mübarek ökçesi de gayet berrak ve beyazdı. Ökçesi zayıftı yani çok etli değildi. Ayak parmakları düzgündü. Baş parmağının yanındaki parmak diğerlerinden uzundu. Ayağının altının tamamının yere değmesi hususunda ihtilaf varmış gibi görünse de bütün rivayetlerin kasdı birdir: Mübarek ayaklarının altının ortası ölçülü bir şekilde yerden yüksekti.

Yürümesi: Yürümek istediğinde sakın ve ağırbaşlı bir şekilde sağ ayağını acele etmeden yere koyardı. Adımlarını geniş atardı. Mübarek ayağını kuvvetle yerden kaldırırdı. Kibirliler gibi ayaklarını sürüyerek yürümezdi. Din işlerine dair önemli bir iş ortaya çıkmadığı sürece yokuştan iner gibi önüne meylederek acele etmeden yürürdü. Yürürken ardına bakmak istediğinde başını sağa ve sola çevirmez, göz ucuyla değil bütün bedeniyle mübarek yüzünü çevirerek bakardı. Allah'a yöneldiğinde, kendi hâliyle meşgulken ve ahireti tefekkür ederken bakışları sabit olurdu. Vahiy yoksa semadan çok arza bakardı.

Vahy beklediğinde ise sema tarafına nazarı daha fazla olurdu. Belki de “Sakın onlardan bazı sınıflara verdiğimiz dünya malına göz dikme” anlamına gelen ayete bağlı olarak eşyaya hele hele dünyanın sahte süslerine hırsıyla bakmazdı.

Ashabının Ardından Yürümesi: Hz. Peygamber bir yere giderken tevazusundan dolayı ashabının arkasından yürürdü. Yolda kime rast gelirse hatta küçük çocuklara bile ilk önce o selam verirdi. Böylece ümmetine yürümekte edep ve sünnet nedir, selam nasıl verilir öğretmiş oldu.

Hz. Peygamber’e ait faziletler saymakla, açıklamakla bitmez. Nasıl ki denizin damlaları sayılamazsa Hz. Peygamber’in vasıfları da öyle sayılamaz. Onun vasıflarını anlatmaya kalkanlar aciz kalıp “Ne ondan önce ne de ondan sonra ondan daha güzelini gördüm.” demişlerdir. Bunun yanı sıra Kuran-ı Kerim’de onun vasıfları uzuv uzuv anlatılmıştır. Allah, onun mübarek yüzünü (“Ey Muhammed!) Biz senin çok defa yüzünü göğe doğru çevirip durduğunu (vahiy beklediğini) görüyoruz.”, mübarek gözlerini “Sakın onlardan bazı sınıflara verdiğimiz dünya malına göz dikme.”, mübarek lisanını “Biz onu (Kuran-ı Kerim’i) öğüt alalar diye senin dilinde indirerek kolayca anlaşılmasını sağladık.”, mübarek bedeni ve boynunu “Elini boynuna bağlayıp cimri kesilme, büsbütün de açıp tutumsuz olma, yoksa pişman olur, açıkta kalırsın.”, mübarek göğsünü ve sırtını “Biz senin göğsünü açıp genişletmedik mi?”, mübarek kalbini (“Resûlüm!) Onu Rûhu’l-emîn (Cebrail) uyarıcılardan olasin diye, apaçık Arap diliyle, senin kalbine indirmiştir.” ve bütün peygamberlere verdiği ahlak ile tüm faziletleri Hz. Peygamber’e verdiğini “Ve sen elbette yüce bir ahlak üzeresin.” ayetlerinde zikretmiştir.⁶

Vücutundaki Kılları, Saçları ve Traş Olması: Hz. Peygamber’in mübarek gövdesinde olan kılları kıvrıkcık değildi. Mübarek başında ve sakalında ağarmış tel sayısı yirmi kadar yoktu. Saçlarını boyamak vaktine ulaşamadığından saçlarını hiç boyamamıştı. Ancak güzel kokulu, sarı renkli bir yağ kullanırdı. Saçlarını bununla yağladığında beyaz teller, siyah teller arasında altından yapma çubuk tel gibi; yağlamadığı zaman ise gümüş gibi parlardı. Bu beyaz tellerin yeri hakkında şakaklarında, başının iki yanında ve alt dudakla çene arasında olduğu yönünde çeşitli rivayetler vardır. Hz. Peygamber, tüm saçını aşağı doğru salardı. Daha sonra saçlarını iki bölük olarak da kullandığı olmuştur. Saçının uzunluğu kulak memesinden aşağı inerdi. Ancak omuzlarına ulaşmazdı. Allah yolunda ibadet etmek kasdı dışında tıraş olmadı. Hicret senelerinde hacda ancak üç senede tıraş olmuştur: birincisi Hudeybiye Anlaşmasının yapıldığı yıl, ikincisi Umretül-kaza yılı, üçüncüsü de veda haccı yılı. Kendi kendine taraması güç olduğu için mübarek başını eşlerinden Âişe-i Sıddıka’ya taratır, ancak sakalını kendisi tarardı. Saçını ve sakalını sağ taraftan taramaya başlardı.

E. Eserin Transkripsiyonlu Metni

[1b] *Bismillâhırrahmânırrahîm. Elhamdülillâhillezî erselehû bi'l-hüdâ ilâ kâffeti'l-enâm beşîran ve nezîran ve sirâcen münîren. Ve 'ş-şalâtu ve 's-selâmu 'alâ seyyidînâ Muḥameddin en-nûri'z-zâtiyyi's-sârî ilâ âşâri'z-zâti ve 'ş-şifâti ve 'alâ âlihî ve aşḫâbihi'l-müte'eddibîne*

⁶ Transkripsiyonlu metin bölümünde -dipnotlarda- yukarıdaki ayetler hakkında bilgi verilmiştir.

bi-ādābihi'l-felāhî ve'n-necāti. ⁷ Ve ba'du bu fakîr-i pür-taşşîr zir-i qademinde ğubārî şefā'atini rācî çākeri Sa'dî 'aleyhi rahmetü'l-Bārî. Çünki vüdd-i fıtrat-ı [2a] aşlıyyeden sevk olunan ta'alluk ve āşinā[yî]-i ezeli birle 'ināyet-i Rabbānî yārî vü tevfiķiyle mütedāvil olunan nūsah-i hilyeleri bî-dāniş-i nās istinsāh itmeleri ile taħrîf u tağyîr ve mevcūd bulunan nūsahın daħı elfāzı ma'nalarına muṭābık olmadığına muṭṭalı' olmağla metn-i *Şemā'il* den ve üzerinde olan şürūhî Münāvi⁸ ve Kaşallānî ve 'İşāmü'd-din İsferyānî ve İbn Hacer-i Heytemî⁹ ve Lakķānî ve ğayrıdan bi-'avn-i Hudā-yı zi'l-celāli metnen ve seneden eħādîş-i şahîhadan istiħrāc ve Türkî'ye tercüme eylemekde *men re'ānî fe kad re'ānî*¹⁰ maẓmūn-ı münifinüñ şudūrına [2b] teşne-dār olan şādıklar ve dinde qardaşlar bu evşāf u şemā'il-i şerîfeyi gördüklerinde ol maħbūb-ı Rabbü'l-'ālemîn efḍalü'l-evvelin ve'l-āħirîn resülullāh şallallāhu ta'ālā 'aleyhi ve sellemi görmiş gibi ola ve bu cümleñin ednāsı fakîr dā'ilerini daħı du'ā-yı ğayr ile yād ideler.

[Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün]

Her kim du'ā-yı ğayr ile eyleye yād
Dāreynde ola o¹¹ kişi ber-murād

Ve men ya'teşim billāhi fekad hudiye ilā şırāṭın müstakîm. 'An Enes bin Mālik rādiyallāhu 'anhu emnehū kāle kāne resülullāhi şallallāhu 'aleyhi ve sellem fahmen mufahḥamen yetele'le'u [3a] vechuhū tele'lu'e'l-kameri leylete'l-bedri aṭvelü mine'l-merbū'ı ve aķşaru mine'l-müšezzibi. Rāvi-i hadîş Enes bin Mālik rādiyallāhu 'anhu didi ki ol şefi'u'l-ümmeṭ kāşifü'l-ğummet resül-i ekrem şallallāhu 'aleyhi ve sellem zāt-ı şerîfinde ve nefsi-i nefisinde mehābet ü necābet ve vaķār-ı faḥāmet birle celilü'ş-şān 'azîmü'l-ķadr bir ulu sultān idi ve cemî'-i enāmuñ şudūr u ğulubında ve fikr ü nazarlarında zāten ziyāde mehîb ü mu'azzam idi ve mehābet ü mu'azzamlığı zāt-ı şerîfi ile ķā'im cibilli bir keyfiyyet-i rāşiha ve bir ma'nā-yı şābite olup [3b] mübārek zāt-ı şerîfinden kaç'ā münfekk olmazdı ya'nî dā'im ü şābit olurdu ve mübārek yüzünün nūrāniyyeti ve berķ u ziyāsı leyle-i bedrde ķamerün berķ u ziyāsı gibi idi. Böyle ma'nā virilmek mezkūr elfāzın iktizāsına binādur ve sāyirine göre ķamerün ziyāsı ziyāde ve işrāk olmağladur ve illā resül-i ekremün vücūd-ı şerîfi ve zāt-ı münifi ğüsn ü bahāda ve ğublıkda maħz-ı nūr idi ki sāyesi olmadığı andan idi. Bu taķdırce ķamere teşbih şöhretine binā'en ve āsān-ı fehmi içündür. Zirā ķā'ide-i külliyyedür ki vech ķanğısında etemm ü [4a] aķvā ise anı müşebbehün-bih idüp aña teşbih iderler ve mübārek ķadd ü ķāmeti orta boyludan uzunraq ve ifrāṭ üzre ṭavilden kısararak idi. Ya'nî *biḥasebi'l-vāķi* merbū'dan aṭvel ve *bi-ḥasebi't-tāhir* orta boylu görünürdü. Ancaķ ne ķadar müfriṭ uzun yanlarına gelse andan uzun görünürdü. *Ve fi rivāyetin reb'atun vāķi* olmuşdur. Ma'naları muğāyir degildir. Ya'nî ķadd ü ķāmeti uzunluğā mā'il ve ķarîb idi dimek şüreten ve ma'nen aḥsendür.

⁷ Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla [başlarım]. Onu bütün yaratılışlanlara hidayet rehberi, müjdeleyen, uyaran ve aydınlatan bir kandil olarak gönderen Allah'a hamd olsun. Salat ve selam; ayet ve sıfatların izlerinden akan nur, efendimiz Muhammed'e, ailesine ve onun güzel ahlakıyla edeplenen, felah ve kurtuluşuna uyan ashabına olsun.

⁸ Metinde Menāvi okunacak şekilde harekelenmiştir.

⁹ Metinde Heysemî şeklinde yazılmıştır.

¹⁰ Kim beni rüyada görürse gerçekten görmüştür (Hadis-i Şerif).

¹¹ Metinde "ol" şeklindedir. Vezin gereği "o" şeklinde okunmuştur.

Lem yekün bi'l-muṭahhemi velā bi'l-mükelşemi ve kāne fī vecihī tedvīrūn ebyazu [4b] müşrabun bi-ḥumretin sehlū'l-ḥaddeyn.

Ol şefi' u'l-'uşāt yevme'l-'arāşāt ḥazretlerinūñ aḥsen-i taḳvīmde ḥilḳati bir gūne idi. Vaşf-ı vaşşāfdan ḥāricdür ancak 'aḳlımız derk eyledüğü kadar beyān idelüm inşā'allāhu ta'ālā. Ol mübārek zāt-ı münīr ü cism-i şerif arıḳ olmadığı gibi ifrāt üzere etlü vü semiz degildi. Mübārek gevdesinūñ yaradılışı cümle noḳşān u 'aybdan berī olup ziyāde i'tidāl üzere idi ve mübārek yüzi müdevver degildi ancak biraz müdevverliği olup yüzi ve yañaḳları aşağaya [5a] mā'il çekme idi. Sehlū'l-ḥaddeyn ma'nāsıdır. Zīrā vecneteyni mürtefi' yüzi yaşsı ve etlü olmaḳ kıyāfet iktizāsı üzere ḥumḳ u belādet ve cehl ü ḡabāvet üzere olduğına delālet iderdi ve mübārek yüzünūñ levni ḥumretle ḳarışık ziyāde berrāḳ beyāz idi. *Mevāhib*'de mezkūrdur ki ḥüsn-i şürette¹² ve aḥsen-i cemālede cümle enbiyādan bizim¹³ peygamberimiz münferid ü mütemāyiz olduğü evşāfdan idi. İmdi esmer ve edemm veyā ḡayri evşāfladur diyü iftirā idenlerūñ ḡālī ḥaṭar-ı 'aẓīm üzerelerdür.

Ed'acü'l-'ayneyn ve eşkelü'l-'ayneyni.

[5b] Mübārek gözlerinūñ cirmi vāsī' ve siyāhı ve bebegi şiddet-i siyāhla siyāh idi ve beyāzı daḡı berrāḳ beyāz idi. Ancak beyāzı eşkel idi ya'nī mübārek gözlerinūñ beyāzlarında ḳarışık kızzılıḳ var idi ve gözlerinde şekel olmaḳ 'alāmet-i nübüvvetden 'alāmet-i kübrādur. Zīrā ḳable'n-nübüvvet Ḥādīcetü'l-kübrā anamız raḡıyallāhu 'anhā resül-i ekreme vāfir ser-māye māl virüp ve 'abd-i memlūki Meysere'yi ḡıdmet için bile ḳoşup ticāret eylemege Şām'a gönderdiklerinde eşnā-yı tarīḳde rāhib-i ma'rūf Meysere'ye su'ālī bu [6a] idi ki ḡıdmetinde olduğü Muḥammedü'l-emīn'ūñ iki gözlerinūñ beyāzlarında ḳarışık ḥumret var mıdır? Meysere daḡı mübārek gözleri eşkele idi deyü cevāb virince rāhib neşāṫ birle hüve hüve didi. Ya'nī na'ten İncil'de zıkr olduğü üzere āḡır zamān peygamberi ḡātemü'n-nebiyyin oldur, ḡayri degildür ve eşhel rivāyeti ḡatādur. İḡtirāz lāzımdur.

Ehdebü'l-eşfār.

Ḥulāşa-i ma'nā mübārek kirpikleri uzun idi dimekdür. Ancak bunda ehl-i luḡat üzere su'āl vardır. Te'vīl ü tafşīl lāzım olmaḡla zıkr olunur [6b] ehdāb luḡatde hüdbūñ cem'idür. Hüdb ise kirpük dimekdür ve eşfār şüfrūñ cem'idür. Şüfrūñ ise ḳatı çok ma'nāsı vardır ammā bu fende göz ḳapaḡına dırler. Bu taḳḡir üzere virilen ma'nā buña muḡālīf olur. Cevāb virilür ki metn-i *Şemā'il* ve Münāvi'de taḡḳīḳ olduğü üzere ve tecrīd ḳabilinden olmaḳ üzere ehdeb uzun dimekdür ve eşfār göz ḳapaḡı dimekdür. Ancak muẓāf muḳadderdür taḳḡiri ehdeb ü eş'arü'l-eşfār ya'nī mübārek gözlerinūñ ḳapaḡlarınḡ kılları uzun idi dimekdür ya'nī kirpük.¹⁴

Ezeccü'l-ḡavācibi sevābiḡa [7a] ḡayri ḳarnin beynehümā 'ırḳun yüdirruhu'l-ḡazabü.

¹² Metinde Eserin bu bölümünde Hz. Peygamber'in sesinin güzelliğinden değil, yüzünün renginden ve güzelliğinden bahsedilmektedir. Bu sebeple söz konusu kelime savtda değil, sûrette şeklinde okunmuştur.

¹³ Harekeli nesih ile istinsah edilen eserde bizim peygamberimiz (5a), benim sevdiğim (13b), 'aḳlıñ kemāline (8a), şaḳālīñ (14b), yazdıkların (14b), iderim (25a), elimi (25a) örnekleri hariç ekler yuvarlak okunacak şekilde harekelenmiştir. Bu çalışmada ekler, harekeye uygun şekilde okunmuştur.

¹⁴ Der-kenār: Zīrā ehdeb e'f'al vezninde şıfat olup iki ma'nāya müştēmildür. Bir ma'nāsı muṭlaḳ uzun ve bir ma'nāsı kirpikdür. Bu def'a ṭavīl ma'nāsında isti'māl olunmaḡla muẓāf-ı muḳadder olur. Ey *ṭavīli şa'ri'l-eşfāri* dimekdür yāḡud mecāz-ı mürsel ola. Te'emmel.

Mübârek kaşları muqavves ve kılları gür ve uzun ve ince idi ve kaşların kılları gür ve şık olmağla evvel vehlede bi'l-bedâhe nazar iden biri birine çatık şanurdu ammâ vâkı'ada çatık degildi. Zirâ çatık görünmek kıluğ keşret ve gürlüğünden idi. Siyemmâ çatıklık ğayrıda olunca bile 'ayb u noqşân 'add olunurken ol habîb-i mükerrem hod cemî'-i 'uyüb u noqşândan müberrâ vü mu'arrâ olunca nice anda naqş u 'ayb viren şey' olmak mutaşavver olur ve bundan ğayrısı [7b] budur ki bir kıl ki Rabbü'l-'âlemîn meddâhı ola. Var imdi eger ümmeti isen sen-dağı kâdr-i menziletten bir cüz'i şemme bâri bile gör. *Sevâbîğ* ile mübârek kaşın kemâl üzre olduğın bildürdi. *Ğayra karnin* ile birbirine çatık olduğın 'ayânen beyân itdi ve iki kaşdan ziyâde degildir. Havâcib diyü cem' şığasın irâd eylemekde nükte kaşları ziyâde şık ve gür olmağ-ile keşretine binâ'en güyâ ki her kıt'a-i muhtelifesi birer müfred olmuş olur. Mübâlağaten cem' irâd olundu ve iki kaş arasında bir tamar var idi. Ğazabı hâlinde [8a] kan-ile dolardı meme südle dolduğı gibi. Hâşşa-i zâtiyyesiydi.

'Azîmü'l-hâmeti ve fi rivâyetin dağimü'r-re'si.

Dağim dağı 'azîm ma'nâsındadır ve hâme tağfif ile baş dimekdir ya'nî mübârek başı büyük idi. Zirâ baş büyüklüğü 'ağlı kemâline delâlet ider.

Ba'idün mâ-beyne'l-menkebeyn.

Mübârek iki menkebi arası uzağ idi. Ya'nî vâsi' ve geğ idi dimekdir. 'Arîz ve vâsi' yerine ba'id ile ta'bîr eylemek iki menkebi arası ziyâde geğ olduğı içündür yoğsa a'zâda [8b] uzağlık mutaşavver degildir. Mîm'ün fethiyle menkeb omuz ile bâzû bağlandığı maşâla dirler ve ba'zî hilyelerde menkebe omuz ma'nâsı virmişler. Ammâ hağâ ve bir rivâyette ba'id yerine 'azîm vâki' olmuşdur. İkinün ma'nâları birdür muğâyeret yoğdur ve bu virdiğimiz ma'nâdan arğası vâsi' olmak lâzım gelür. Bundan dağı şadı geğ olmasına müstelzim olur ve şadıruğ vüs'ati cüd u seğâ ve kân-ı kerem olduğına lâzım gelür. Bu telâzüm kavâ'id-i ma'ânîdür.

Eş'arü'z-zirâ'ayn ve'l-menkebeyn ve e'âli's-şadı.

Mübârek iki kolları [9a] ve iki menkebi ve göğsinün eğ yukarısı kıllılar idi. Ya'nî bu a'zâ'-i şerife ile mesrebeden ğayrı yerinde kıl yoğ-idi dimekdir. Lâkin bu virdiğimiz ma'nâ yerinde iken eş'ar muzâf olduğı a'zâ'-i şerife sâyir a'zâdan kıllı ziyâde idi demek olur. Eyle olunca sâyir a'zâda dağı kıl var idi demek olur. Bu ise hilâf-ı vâki'dür. Cevâb budur ki eş'ar bunda ef'al-i tafşil degildir. Ef'al-i şıfatdur. Ya'nî ancak bu a'zâ kıl ile muttaşıfdur dimekdir.

Vâsi'ü'l-cebîni.

Mübârek alınun sağ ve şol tarafı [9b] 'arzen ve tülen vâsi' idi. Gözden kulağâ varınca şuduğ dirler ve şuduğün üstünden alınun iki tarafına cebîn dirler. Cebîn fa'il vezninde müfreddür ve telâzüm tariğiyle vüs'at-i cebîn vüs'at-i cebheye bu ise kemâl-i 'ağla delâlet ider ve vüs'atü'l-cebîni mağmüdetün 'inde külli zevkın selim.¹⁵

'Ağne'l-ırmeyni lehü nûrun ya'lûhu yağsebuhü men lem yete'emmelhu eşemme.

Mübârek burnı ğâyetle düz ve mevzûn ve ortasından yukaru cebheye karîb yerde mürtefi' olup sâ'ilü'l-enf aşığâ çekme [10a] idi ve ol enfe mağşûş üzerinde ğâlib bir nûr var idi. Fiksiz ve te'emülsiz bi'l-bedâhe nazar iden kaşaba-i enfün üzerinde yükseklik şanurdu

¹⁵ Tüm yüksek zevk sahiplerince alın genişliği övülmüştür.

ammâ bir hoş im‘ân-ı nazar idüp bakınca nûr olduğu âşikâre nümâyân olup ma‘lûmı olurdu. Bu dağı mu‘cize-i hâşşa ve zâtiyye *seyyidî allâhümme şalli ve sellim ‘alâ nûri’l-maşriqayni ve ziyâ’i’l-mağribeyni seygidinâ ve şefi’inâ ve müşfikinâ Muhammedin ve ‘alâ aşhabihî ve ezvâcihi ümmehâti’l-mü’minîn ve ehl-i beytihi ve bârik ‘aleyhim küllemâ zekarake’z-zâkirüne ve gafele ‘an zikrike’l-gâfilüne.*¹⁶

Đalı‘u’l-femi [10b] ve müfellecû’l-esnâni ve fi rivâyetin eflecû’s-şeniyyeteyni.

Mübârek ağzı vâsi‘ ve geniş idi. Zîrâ ağzı tar olanda kemâl üzere belâgat ve feşâhat olmaz ve maa‘-hâzâ đik fem nisvân şıfatı olunca ricâlde bulunmağ-ile recüliyyette nakışe bulunmuş olur. Kemâl ise cemî‘-i a‘zâda bulunmağ lâ-büddür ve mübârek dişlerinden dört ön dişleri biraz seyrek idi dimekdür. Netice ma‘nâsı budur. Lâkin müfellecû’l-esnân terkib[in]lün ma‘nâ‘-i zâhirisi cümle dişleri ziyâde açık seyrek olmasına delâlet ider. Bu ise hilâf-ı murâddur. Zîrâ luğaten [11a] müfellec ziyâde seyrece dirlere ve esnân sinnün cem‘idür bu def‘a ne kadar diş var ise ziyâde seyrekdi demek olur buña ma‘ânî kâ‘idesi üzere cevâb virilür ki mutlak teflici muqayyed olan ifrâc ma‘nâsındaki i‘tidâl üzere az seyrece dirlere anda isti‘mâl eyledük ki zikr-i mutlak vâridâtü’l-muqayyed kabîlinden oldu ve kezâlik mutlak insân zikr olundu-ise andan murâd şenâyâ‘-i ‘ulyâ ve şenâyâ-yı süflâ ki anlara rubâ‘iyyât dağı dirlere alt üst dördür. Ön dişleridir. Bunda dağı mutlak zikr olunup [11b] muqayyed murâd olunduğuna delîl budur ki dâ‘imen muqayyed mutlakı tefsîr ve beyân eyler. Eyle olunca eş-sinneyn rivâyeti ki şenâyâ‘-i ‘ulyâ ve süflânun teşniyesidir. Esnândan murâd olanı beyân ve izâh eyledi te‘emmel tecid ve mübârek dişleri levn ü tenâsübde ve ahsen-i nazmda incüden lañif ve berrâk beyâz idi. Hattâ muşâhabet ü muhâverede mükâlemeye ve söze ibtidâ idince mübârek ağzından beyâz ve berrâk bir şu‘leli nûr dâ‘imen çıkardı. Mübârek dişleri arasından mı çıkardı yoksa cevfinden mi çıkardı ihtilâf vardır ve [12a] koğusu ra‘nâ ve kırmızı gülün koğusu gibi idi. Zîrâ resûl-i ekrem mi‘râcdan iner iken derlediler. Ol derden Allâhu ta‘âlâ cellet ‘azametuhû kırmızı güli bitürdi. Server-i enbiyâ buyurdılar ki *elâ men erâde en yeşümme râyihatî felyeşümme’l-verde’l-aşmer.*¹⁷ Ve öñüne nice bakar görür ise idi ardına dağı eylece görürlerdi.

Ecredü ve fi rivâyetin enverü’l-mütecerriđi ve ezherü’l-levni leyse bi-emhağa velâ edeme.

Ecred ya‘nî a‘zâ‘-i mezkûreden mâ-‘adâ a‘zâ‘-i mübârekesi kıldan ‘ârî vü berî idi ve bir rivâyetde *enverü’l-mütecerriği vâkı‘* oldu. Mütecerriđ ism-i fâ‘ildir. [12b] Enverün muzâfün-ileyhidür ya‘nî kıldan ‘ârî olan a‘zâ‘-i şerife hüsni nûrâniyyette ve berğ u ziyâda bir beden ve bir a‘zâ‘ yokdur ki mümâşil ola dimekdür. Zîrâ mağlûkiyyette ‘ayb u noğşânsız ola anı medğ ü şenâ itmek mağdûr-ı beşer degildir. *Ve lillâhi derrü’l-kâ’il mişleke lem tera ‘aynî kañtu mişleke lem telidi’n-nisâ’u ħuliğte müberraan min külli ‘aybin ħuliğte ke’enneke kemâ teşâ’u*¹⁸ ve ezherün ma‘nâsı dağı bu virilen ma‘nânun ‘aynidur. Ezher bunda enver ve eşrağ dimekdür ya‘nî ol ‘aybsız a‘zâ‘-i şerifenün [13a] levniyyetün işrâğ u ziyâsı ve nûrâniyyetinün berğ u şa‘şa‘asını beyân u vaşf eylemekde bî-çâre **Sa‘đi-** çâkeri ebkemdür

¹⁶ Allah’ım iki doğunun nuru ve iki batının ziyası efendimiz, şefaatçimiz ve bize şefkati olan Muhammed’e onun ashabına, müminlerin anneleri olan zevcelerine, ehl-i beytine, zikredenleri seni andıklarında ve gafilleri seni zikretmede gaflet içinde olduklarında bile salat ve selam eyle.

¹⁷ “Biliniz ki kim benim kokumu koklamak isterse kırmızı güli koklasın.” Sabri Çap, bir makalesinde hadis-i şerif olarak bilinen bu sözün uydurma bir rivayet olduğunu ifade eder (2018).

¹⁸ Maşallah söyleyene! Söyleyen ne güzel söylemiş: Gözlerim senin gibisini görmedi. Senin gibisini kadınlar doğurmadı. Her türlü kusurdan arınmış olarak yaratıldın. Sanki dilediğın gibi yaratıldın.

ve *emhağ* ziyâde levnsiz ağ kirec gibi ve *edemmü* esmer buğday enlû dimekdür ya'nî resül-i ekrem bu elvândan berîdür böyledür dimekden ihtizâr gerekdür.

Mu'tedilü'l-halkı.

Resül-i ekrem şallallâhu 'aleyhi ve sellem şıfât-ı zâtiyyesinde halken ve hulken mütezeyyin ü mütenâsib gayr-i mütenâfir şüret-i zâhiresi olup siyer-i bâtnesi huliyi-i ihlâş-ı kemâl ile ve re'fet ü şefekat ve ahlâk-ı 'izâm ile etemm ü ekmel ü [13b] ahkemi ile ârâste idi ve cemî'-i tereküb-i a'zâda ahsen-i taqvîm ve tahmîr-i tıynet-i tekvînde misli olmayan nür-ı zâtiden bir şemme vaşf u beyân ve medh ü 'ayân eylemege 'abd-i 'âcizün ne kudreti vardur. Ancak 'atabe-i bâb-ı şefâ'atün terahhüm gubârıyla âlûde olmakla tâlib ü râğib olan ez'af bende vü çâkeri medh ü şenâda tarîk-i taqlidde durur. Erhamü'r-râhimîn Allâhu ta'âlâ fazl u rahmetiyle taqlidi tahkîke irişdire. Benim sevdiğim 'ibâdetden ma'rifet muqaddemdür. İmdi ümmetiyyüz dimekle olmaz. Biñ yıl bal dimekle ağız [14a] tatlu olmaz. Sünnet-i seniyyesiyle ve şalavât-ı şerifesiyle ve mağabbet-i tayyibesiyile bâri aşinâ olabildük. Şadır gözetmekle sadr-nişinlik olmaz.

Keşfü'l-lihyeti fi rivâyetin keşfü'l-lihyeti.

Mübârek şakalınun kılları pek ince ve uzun ve kıvrırcık ve aşağıya uzanmış iplik gibi gevşek degildi. Ziyâde i'tidâl üzre olup sekine-i vaqar birle şekl ü kıyâfette bî-kuşur idi ve *keşfü'l-lihyeti* rivâyeti bu ma'nâya muğâyir olmayup bu ma'nânun 'aynidur. Lâkin müttebi'u'l-hevâ bî-dâniş olan [14b] kimesneler kütüb-i mu'teberede olmayan elfâzı nüsağlarında yazdıkların serd olunmak için ma'nâ'-i luğaviyyeleri zıkr olunur. *El-keşâsetu fi'l-luğati en teküne el-lihyetü gayra dağikatın velâ tavîletin* ya'nî zekanda biten şakalun kılları cirimde pek ince degildi dağı pek uzun degildi ya'nî evsağ u a'del hâl üzre idi dimek oldı. Hulâşa-i kelâm *Şihâh'* da ve *Kâmûs'* da zıkr olundığı kıllarun keşse olmak biraz yoğun ve kışar olmağdur. Hattâ Münâvî dir ki 'Ömer bin Hattâb ve İbn Mes'ud ve Ümmü Ma'bed ve Hind mübârek şakalı bu zıkr olınan vech üzre idi diyü [15a] vaşıfladılar rağiyallâhu ta'âlâ 'anhüm ve Enes'den Humeyd¹⁹ bir rivâyetde mübârek şakalı şuradan şuraya varınca kıl-ile tolmış-idi diyüp ve ba'zî rüvât işâreten iki elini 'arızına uzadup hadd-i kemâlini beyân eyledi. Allâhümme şalli 'alâ seyidina ve şefi'inâ Muhammedin ve âlihî ve şahbihî ve sellem.

Keenne 'unukahü cîdu dümyetin fi şafâ'i'l-fıddati.

Mübârek boyn-ı şerifi kıyâfette ziyâde toğrı ve mevzün uzun idi ve levnde kırmızıyla müşerreb ziyâde beyâz ve ziyâda işrâk u berrâk idi. Hulâşa-i mağâl râvî-i hadîş resül-i [15b] ekremün boyun-ı şerifini râğibine tefhîmde i'tinâ vü ihtimâm kaşd idüp teşbih tarîkiyle mübâlagaten beyân olına ya'nî boyun-ı şerifi ziyâde lañif toğrı kıdden mevzün ve levnen kırmızıyla qarışık beyâz ve berrâk olmağda istikâmet ü istivâ' [ü] i'tidâlde ve furuğ-ı şekl ü hüsn-i hey'etde billürdan veyâ 'âcdan kırmızıyla muşavver olan şüret-i menküşeye ve levni berrâk ve işrâk-ı ziyâda fıddadan sebükeye teşbih eyledi ya'nî mübârek boynı kırmızıyla qarışık beyâz berrâklığınun nürâniyyeti ve hüsn [ü] [16a] behceti mertebe-i kuşvâda olduğın bildürmek için mübâlagaten tarîk-i teşbih ve temsil üzre tahkîk eyledi. Zirâ 'âdet-i büleğâ ve fuşahâ böyledür ki hüsn-i cemâlde bî-bedel ve bî-mişil olanı künhiyle ve hağikatiyle beyân eylemek murâd itdiklerinde hüsn kemâlde olan hey'et ü eşkâle ve şuver-i haseneye teşbih iderler tefhîm için yoğsa ol şems-i duğâ ve bedr-i dücâ nür-ı maşriqayn ve ziyâ'-i

¹⁹ Metinde "Hummejd" okunacak şekilde harekelenmiştir.

mağribeyn resülü's-şakaleyn bu maķüle eşyāya teşbihün vechen mine'l-vücūh ma'nāsı ve kâ'ide-i teşbihi dađı yokdur. Zīrā evvelin [ü] [16b] āhirinün hūb u hūsnı ve siyer ü hūlk[ı] anda cem' olmış-idi. Anı medh eylemek maķdūr-ı beşer degildir.

Ṭavīlü'z-zendeyn.

Mübārek bilekleri uzun idi dimekdür. *Ez-zendü ke-felsin* rusğ gibi her qolda iki mürtefi' kemikdür. Üst kemikden baş parmağa varınca kü²⁰ dirler alt kemükden şırça barmağa varınca kürsü' dirler bu taķdırce ol iki mürtefi' olan kemük ne vech üzre uzun olmak mutaşavver olur vallāhu a'lem cevāb böyle virile ki bu maķüle eşyā ki 'aqla muḥālif görine [17a] aşl u ḥaķikatine taşdıķ ve teslim olup ve vaşfi ile ma'lümiyyetini el-'ilmü 'indillāhi ta'ālā lākin şāhib-i keşşāf ta'rīf eylediği üzre ki *ez-zendu mā inḥasara 'anhu el-laḥmu mine'z-zirā'* ta'rīfdür. Bu taķdır üzre bilegi tül ile vaşıflamak ḥadd-i imkānda olmuş olur. Ḥattā Aşma'ı rađıyallāhu 'anhu rivāyet eylediği üzre Ḥasan Basrī'nün bilekleri 'arzen birer şir imiş. Münāvi'de mezkürdür.

Daķıķü'l-mesrūbeti ve fi rivāyetin ṭavīlü'l-mesrūbeti mevşulun beyne'l-liḫyeti ve's-surreti bi-şarın yecrī ke'l-ḥaṭṭi.

Daķıķ ince dimekdür. Mesrūbe kıldan ṭođrı [17b] ve uzun çiziye dirler. Ol çizi dağı muşayķal laṭif seyfe müşābih ola ve rivāyet-i uhrāda *ṭavīlü'l-mesrūbeti* ya'nī ol ṭođrı ve uzun idi dimekdür *ve'l-leyyetü* lām'unuñ fethiyle ve yā'nun teşdiidiyle boğaz altı ki aña kılade ta'lik iderler. *Naḥrun* dağı dirler ve āhırinde tā ile olan *es-surretu* bağırsağı kesilmiş köpege dirler. āhırinde tā'sız *es-surru* ol kesilen bağırsağa dirler ve *liḫaṭṭi* luğaten ziyāde ince ve ṭođrı yola dirler bu taḥķıķ üzre ḥulāşa-i kelām gögsinün yukarısı ki naḥr yerinden göbegine varınca [18a] ulanmış kıldan ince ve ṭođrı ve uzun çiziye ziyāde daķıķ ve ince cereyān iden şuya teşbih eyledi. Ba'dehū ol daķıķ aķan şuyı istikāmet ve istivāda ve istiṭalde tarīķ-i ḥaṭṭa teşbih eyledi ki ol çekilen kıllar ğāyetle ince ve nāzūk ṭođrı ve mevzūn olmasında mübālağa kaşd eyledi. Yāḥud ḥaṭṭdan murād yazı ola. Lākin ḥaṭṭ bir semtinde üç noķtası bulunmağa dirler. Bu taķdır üzre çekilen çizinin bir noķta lebbe ve bir noķtası sūtre olmuş olur. Lākin ḥaṭṭ-ı tarīķ mustaṭil müstevī ma'nāsında olmak eşher ü eblağdur ve bir [18b] rivāyetde iplik ma'nāsında ke'l-ḥaṭṭi vāķi' olmuşdur. Ma'naları biri birine müteķāribdür. Muğāyir degildir. Vallāhu ta'ālā a'lem.

'Āri's-şedyeyni ve'l-baṭni.

Mübārek iki memeleri ve mübārek ķarnı kıldan 'ārī ve berī idi ya'nī bu a'zāda aşlā kıl yođ-idi ve bunları zıķre taḥşiş eylemek ekşer-i ḥalkun bu a'zāları ziyāde kıllı olmağla āyā resūl-i ekrem şallallāhu 'aleyhi ve sellemün dağı a'zā'-i mübārekesinde kıl var mı deyü vehmi def'den ötüri sāyiri gibi olmayup kıldan 'ārī idi deyü bu a'zā'yı kıldan selb eyledi yāḥud bu [19a] a'zā'-i şerīfe ziyāde etlü ve laḥm-ı zā'id ile gevdeden çıkık ve memeleri yumrı ve ķarnı gebeş şekli ķarınlı degildi ya'nī laḥm-ı zā'id den ve ķarnı çıkıkdan 'ārī idi ve memeleri ve ķarnı şadıryla berāber olup biri birinden tefāvütleri yođ-idi. *Allaḥümme şalli 'alā şefi'inā Muḥammed ve şāḫbihī ve ehl-i beytiḥi ve sellem.*

Sevā'ü'l-baṭni ve's-şadri.

Ḥulāşatü'l-ma'nā resūlullāh şallallāhu ta'ālā 'aleyhi ve sellemün mübārek ķarnı ile gögsi berāber idi. Biri birinden tefāvütleri yođ-idi dimekdür. Bu taķdır üzre iki vech üzre i'rāb cārī

²⁰ Metinde "kev" okunacak şekilde harekelenmiştir.

[19b] olur. Biri *sevâ'un* muqaddem haber ve mâ-ba'dı mu'ahhar mübtedâ ve elif lâm muzâfun ileyhiden 'ivaz ola taqdîri *sevâ'un batnuhû ve şadruhû* veyâhud *sevâ'un müstevîn* ma'nâsında ism-i maşdar ola ve istivâ dahı ism-i fâ'il ola müstevîn ma'nâsında ola taqdîri *batnuhû ve şadruhû mütesâviyân* ya'nî qarınla gögsin biri biriyle berâber ölçilerdür dimekdür ve bu şüretde ism-i fâ'ilüñ ma'müline izâfeti qabilinden olur lâkin tevcih-i evvel ercahdur. Zîrâ mübtedâ veyâhud haber lâm-ı ta'rifle muhallâ olsa mübtedâ habere veyâ haber [20a] mübtedâya haşr u kaşrı ifade ider kâ'idedür ya'nî batn ile şadruñ müsâvî olması hazret-i kâ'inâta maşşûr u maşşûşdur. Ma'âniden cüz'î mahâreti olana ma'lümdur. Gerçi bu maqûle kavâ'ide ta'arruz ve zikre müsâ'ade yoqdur. Ancaq maẓmûn-ı terkib muqtezâdur ve 'arîzû'ş-şadri bu ma'nâyı te'yîd ider.

Rahbü'r-râhati.

Mübârek el ayaları hissene ve ma'nen vâsî' ve aqvâ ve aḥkem idi. Zîrâ kabz ü bast râḥa-i yed-i dîk u şıgarda kâmilene müteşavver degildür. Şesenü'l-keffeyn ma'nâsı bu maẓmûnı te'yîd ider ve râḥanuç [20b] vüs'atı kemâl-i cüd u seḥâyâ delâlet ider râḥa-i şıgar buḥla delâlet eyledügi gibi.

Şesnü'l-keffeyn ve'l-kaḍemeyni sâ'ilü'l-eṭrâfi.

Şesn kalın ve kavî ve yoğuna dirler. Luğaten ve kelimeten şesn fi'l-ḥaḳîka keffeyn ve kaḍemeyne muzâfdur. Ammâ ki ma'nâ el ayak parmaklarından 'ibâretdür. Zîrâ keffeyn için yoğun ve kuvveti rahbü'r-râḥada ma'lüm oldu idi ve sâ'ilü'l-eṭrâf ya'nî el ayak barmakları mümtedd ve çekme olup i'tidâl üzere uzunı uzun ve kaşiri kaşir olmak üzere şâhibü'ş-Şemâ'il te'vil idüp [21a] şeşni eşâbi'den 'ibâret idüp mübârek elleri imtidâd ve eşâbi'î irtifâ' üzere idi ki aşlâ buruşuq ve çolaq degildi. Harîrden yumşaq ve laṭif idi ve yoğun demek esâsı muḥkem ve kavî dimekdür.

Celilü'l-muşâşi ve'l-ketedi ve'l-kâhil.

El-muşâşu cemî'u meşâşetin ya'nî şol kemükler ki anda iki 'uzuv bağlanar aña mafşıl dirler. Dirsekler ve dizler ve omuz başları ve sāyir ne kadar var-ise cümlesi büyücek ve muḥkem yoğunlar idi. Tâ'nuñ fethiyle el-ketedi iki omuzı boynunda bağlanduğı yeri dahı kavî ve yoğun idi. Kâhil dahı buña [21b] itlâq olunur ancaq kâhil lafzı keteden e'ammdur. Zîrâ arḳanuç muqaddemi 'unka varınca ve dahı boynuç aşlı ile iki ketfi aşlınuñ mâ-beyninde olan mafşal uzuvlarına dahı kâhil dirler. Bu mübârek a'zâlar ziyâde metin ve kavî ve yoğun idi. Ḥattâ ğazârîf didükleri yumşaq kemükler bile celil ve kavî idi. Sāyir nâsda *er-ricâlü kavvâmüne*²¹ maẓmûnını tecâvüz ve aḥsen-i taqvîmüñ ekmeli ve etemmi olmak mefḥar-ı kâ'inâtuñ cemî'-i a'zâsında kuvâ-yı nâmiye ve esâs-ı bedeniyede metin ü aḥkem olmak lâzımdur. *Allâhümme şalli 'alâ Muḥammedin ve âlihî ve ehl-i [22a] beytihi ve ezvâcihi*.

Bâdinün mütemâsikün.

Ümmehâtü'l-mü'minîn bâdin deyü ziyâde etlü semize dirler. Müfriṭ semizlik sāyir enâmda bile meẓmûm iken resül-i ekremde olmak dahı ziyâde meẓmûmdur. Lâkin ol resül-i Rabbü'l-'âlemîn ibtidâ'-i kitâbdan bu maḥalle gelince zikr ü sevḳ olunan evşâf üzere mübârek cism-i şerîfi bâdin olup ḍaḥâmet evşâfi ile muttaşif idi dimekdür. Lâkin yoğunluq gâh ifrâṭ üzere gevşekliğı icâb iden semizlikden olur ve gâh keşret üzere laḥmdan olur ve gâh 'izam-ı a'zâdan olur. Bu taqdîr üzere resül-i ekrem [22b] şallallâhu 'aleyhi ve sellemi vaşf vâkı'

²¹ Erkekler yönetici ve koruyucudurlar (Kur'an-ı Kerim, 4/34).

olmağa sezā olmayan keşret-i lahm ve gevşekliği icāb iden mezmūm semizliği selb ü nefy idüp *mütemāsikūn* didi ya'nī beden-i şerīfi etlü semiz olmağda ba'zı a'zā ba'zı a'zāya yapışup şebāb zamānında nice bedeni metānet üzre idi ise yine ol kuvvet ve metānet üzerinde olup mübārek cism-i şerīfi arık olmadığı gibi etlü ve semiz olmağda ziyāde i'tidāl olup etlü ve semizliği bir güzīde taşvīrde idi ki mübārek a'zā'-i şerīfeleri biri birine istimsāk ve tenāsübde ve terekküb[de] [23a] uygun olmağda 'ayb u noğşān ve za'f u fütürdan 'ārī vü berī olup şekl ü kıyāfetde ve maḥlūkiyyet-i kadd ü kāmette ve ḥüsün ü ḥüsün-dār-ı maḥbūbiyyette cemī'-i enbiyā üzerinde fāyık u ercaḥdur kezā fi'l-*Mevāhib* ve ğayrihī.

Beyne ketifeyhi ḥātemü'n-nübüvveti ve hüve ḥātemü'n-nebiyyīn. ²²

Ol şefi'ü'l-maḥşer ve ḥurşīd-manzar 'unvān-ı 'ahd-nāme-i vefā mihrbān-ı mihmān-ḥāne-i şafā gevher-i dürc-i ictibā aḥter-i burc-ı ışıfā Muḥammed Muştafa şallallāhu ta'ālā 'aleyhi ve sellem cemī'-i enbiyānuḡ āhiri ve şoḡı olduğına 'alāmeten ve kendüden şoḡra nebī gelmedüğine eşeren [23b] mübārek iki omuzı beyninde nübüvvet ḥātemi vaz' olunmuşdı ki taḥkīken cümle nübüvvet benüm ile tamām oldı benden şoḡra peyğamber gelmedüğü için nübüvvet defteri nübüvvet ḥātemi ile mühürlemiş oldı ve 'İsā peyğamber 'alā nebiyyinā ve 'aleyhi's-şalātu ve's-selām nāzil olduğda şerī'at-ı Muḥammediyye üzerine müteşerri' u cārī olur ğayrı şerī'at üzerine olmaz. Tafşīli muḥavvel kitāblarda mezkūrdur. İsteyen bulur ve rivāyet-i şaḥīḥa üzre ḥātem-i nübüvvet şüret ü miqdārda gügercin yumurtası kadar idi. Lākin ol [24a] ḥātem-i nübüvvetüḡ ḥāl-i şānından idi ki ḥālā olduğ miqdārından ziyādece büyük görünmek ḥattā Münāvī ve *Mevāhib*'de taşriḥen zıkr olundu ki ol ḥātem-i nübüvvet büyük olduğ vaktde vasatü'l-ḥāl yumruk miqdārında olurdu deyü Qurḫubī raḡiyallāhu 'anh barmaklarını keffeyne ḥatm idüp miqdārda şu kadar olurdu deyü rivāyet eylemişdür. Ruvāt-ı vaşşāfūn ittifākları üzre ḥātem-i nübüvvet omzuḡ şol tarafında ḡalb-i münīri arasında ḡonulmuşdı ve levni ḡumrete mā'il idi ve üzerinde nāzūk ufacıḡ kılları var idi [24b] ve etle deri arasında taḥrikle ḡareketlenürdü ve ḥātem-i nübüvvetle mi toḡdı yoḡsa şoḡra mı vaz' oldı deyü bunda daḡı ihtilāf vardır. 'Ā'īşe-i Şiddīka raḡiyallāhu 'anhā anamuzuḡ rivāyeti cümleye terciḡ olunmuşdur ki buyururlar ki birgün resül-i ekrem şallallāhu 'aleyhi ve sellem beyti ḡatında ḡururlardı. Cebrā'il ve Mikā'il nāzil olup Cebrā'il 'aleyhi's-selām beni arḡam üzerine yaturdı ve ḡarnumı şaḡḡ eyledi. Ba'dehū ḡalbümü çıkardı ve altın bir taşt içinde mā'-i zemzemle ḡusl eyledi. Ba'dehū yine yerine ḡodı [25a] ve beni döndürdü ve benüm arḡama bir şa'sa'alı ḥātem ile mühürledi ḥattā ol mühür ḡalbüme degdi ki ḥālā ḡiss iderüm didi. Esmā binti 'Umeysin didi ki resülullāh şallallāhu 'aleyhi ve sellemüḡ vefātı ḡālinde elümi ḥātemüḡ üzerine ḡodum idi. Vefātıyla berāber ḥātem-i nübüvvet ref' olundu. 'Ā'īşe-i Şiddīka raḡiyallāhu 'anhānuḡ rivāyeti delālet-i zāhireyle delālet ider ki ḥātem-i nübüvvet nübüvvetden şoḡra vaz' olunmuş ola. El-'ilmü 'indallāhi ta'ālā ve sā'ir enbiyānuḡ 'aleyhim eş-şalātu ve's-selām mühr-i nübüvvetleri daḡı var idi. Lākin ol mührlere [25b] şāme-i²³ nübüvvet dirler ve cümle enbiyānuḡ mübārek şaḡ ellerinde vaz' olunmuş idi. Münāvī'de ve *Mevāhib*'de mezkūrdur.

²² Birden fazla yerde geçen ḥātem kelimesinin hepsi yazma eserde ḡatim okunacak şekilde ḡarekelenmiştir. Ancak mühür, üstü mühürlü yüzük ve en son anlamınlarına gelen ḥātem kelimesinin anlamı daha uygun olduğ için ḡatim yerine ḥātem okunuşu terciḡ edilmiştir.

²³ Metinde "şāme" okunacak şekilde ḡarekelenmiştir. Şāme-i nübüvvet peyğamberlik kokusu, şāme-i nübüvvet ise peyğamberlik beni anlamına gelmektedir. Transkripsiyonlu metin hazırlanırken anlamı daha uygun görüldüğünden şāme-i nübüvvet okunuşu terciḡ edilmiştir.

Mesîhî'l-kademeyni humşânü'l-ağmaşayn menhüsü'l-'aķibi.

Fa'îl bi-ma'nâ mef'ûldür ya'nî memsûhu'l-kademeyn taķdirindedür. Ma'nâsı resûl-i ekrem şallallâhu 'aleyhi ve sellemün mübârek ayaķlarının üstü ve zâhiri ziyâde berrâķ ve beyâz olduğundan mâ-'adâ ğâyetle yumşak ve istikâmet üzere düz olup ya'nî aslâ mübârek derisinde buruşukluk çatlaklık ve egrilik olmadığından [26a] üzerlerinde şu dökse bir kaçresi kalmazdı ve eglenmezdi ve mübârek 'aķibi ya'nî ökçesi ziyâde berrâķ beyâz idi. Ancaķ menhüs idi. Mübârek ökçesi kalîlü'l-laħm ya'nî pek etlü degildi. Etsiz idi. Menhüş ile menhüşün ma'naları birdür ve el ve ayak barmaķları hem-vâr olup ancaķ ayak barmaķlarında sebbâbe iki barmaķ cümleden uzun idi. *Humşânü'l-ağmeşeyn* ya'nî mübârek ayaķları altınun ortası ziyâde irtifâ'la yerden kâlmış degildi. Belki irtifâ'-ı yesîr ile i'tidâl üzere yerden mürtefi' idi dimekdür. Nefs-i emre [26b] mu'tâbık haķîkat üzere ma'nâsı budur. Ancaķ terâķib-i 'Arabîyyenün kavâ'idi üzere bunda bir miķdâr ihtilâf olunup su'âl u cevâb vardır. İnşâ'allâhu ta'âlâ bi-'avn-i Ĥudâ bi-ķaderi vüs'inâ beyân olına. Evvelâ *ağmeşü'l-kadem* ayağun altınun baķını ya'nî ortası yere başup yürüdükde yere degmeyen dirler ve ayağun baķını şedidü't-tecâfâ mübâlağaten yerden yüksek olup aslâ degmeyene humşân dirler ve bundan mâ-'adâ daķı izâfetden bir mübâlağa tevellüd ider deyü *Nihâye'*de mezkûrdur. Lâkin İbnü'l-'Arabî bu fende şıfat-ı mübâlağa için kılmasına râzî vü kâ'il degildir. Zîrâ dir ki [27a] bunda ayak kaķ'â mürtefi'a olmaya ve cidden münħıfa olmaya. Aħsen-i i'tidâl ile humşâ mu'tedil olmak emdeħ ü ensebdür. Ĥilâfi mezmûmdur deyü beyân u taħķîķini Münâvî ve Kaşallânî terciħ eylemişdür. Ancaķ Ebü Hureyre rağiyallâhu 'anhu *izâ vaķi'e bi-ķademihî vaķi'e bi-küllihâ leyse lehü ağmeşü* rivâyeti İbnü'l-'Arabî rivâyetine mu'âriż olur. Zîrâ İbnü'l-'Arabî sözi budur ki ķadem-i şerîfinün baķını yerden irtifâ'-ı yesîr ile mürtefi' ola ve Ebü Hureyre'nün sözünün zâhiri budur ki kaçan yere başsa bütün ayağıyla başa ve ayaķlarının altlarında [27b] yükseklik olmaya. Bu taķdirce iki sözüñ biri birine mu'âriż olup *te'ârazâ tesâķatâ*²⁴ kaķabilinden ola ve birinün kavli ile 'amel olunmaya. Lâkin bu taķdir üzere egerçi zâhirde tenâķuz göründi ammâ rivâyeten cem'i ile cevâb virilür. Meşelâ İbnü'l-'Arabî raħimehullâhu ağmeşü'l-kadem didüği sözüñ mefhümü ya'nî mübârek ķademün baķını irtifâ'-ı yesîrle mürtefi'-idi dimekdür ve Ebü Hureyre'nün sözi ki *leyse lehü ağmeşü* ya'nî şiddet-i irtifâ'-ile ziyâde mürtefi' degildi dimekdür ya'nî irtifâ'-ı yesîr ile ve i'tidâl ile mürtefi'di [28a] demek olur. Zîrâ ağmeşi işbât idenün ķademlerinde humş-ı yesîri murâd ider ve ķademeynde humşı nefy idenün murâdı humşun ziyâde ve şiddetini nefy ü selbdür. Eyle olunca ikisinün murâdı ma'nen i'tidâl olmuş oldu. Zîrâ kelâm-ı menfide kayd vâķi' olsa nefy kayda müteveccih olur. *El-'ârifi yekfihî'l-işâretu*.²⁵

Zerî'u'l-meşîyyeti izâ meşâ ke'ennemâ yenħaţtu min şabebin ve izâ iltefete iltefete cemî'an.

Ol şefî'ü'l-müznibîn fi-yevmi'd-dîn efďalü'l-evvelîn ve'l-âħirîn resûl-i Rabbi'l-'âlemîn şallallâhu ta'âlâ 'aleyhi [28b] ve sellem kaçan ki yürimek murâd-ı şerîfi olduğda hevn ü vaķâr ve sekînet-i rıfķ-ile mübârek sağ ķadem-i şerîfini te'enni birle yere ķordı ve ğaţve ve adımını vâsî' ve ğeñ alurdı ve ķadem-i şerîfini yerden kaldurdıķda yerden ķoparur gibi ref'-i kavî ile bir uğurdan kuvvetle kaldırırdı. Yoħsa ayaķlarını yere sürerek yürimezdi. Zîrâ muħtâl u mütekebbir şıfatındandır 'ârî ve pâkdür ve yürürken dâ'imâ vaķâr u te'enni ve sekînet üzere olup ve ğaţâvâtı medd ü vâsî' eyleyüp ķademeyn-i şerîfeyni sür'at ü kuvvetle ref' idüp [29a] yokuşdan iner gibi ve öñine meyl iderek sefine gibi te'enni ve rıfķ-ı teşebbüt

²⁴ Birbiriyle çakışan iki delilin ikisi de düşer.

²⁵ Ârif olana bir işaret yeter, anlamında bir söz.

şıfatı üzere idi. Aşlā ‘acele ile yürimezdi. Meger ki umūr-ı dīniyyeden bir emr-i mühim ḥādīs olup ‘aceleyi muktezī ola. Ḥattā sa‘ādetle vaḳār üzre yürürken mübārek ḳadem-i şerīfi altında yer dürlürdi ve ḳaçan ardlarına nazar eylemek murād eyledüğü vaḳtde boynını yemīneten ve yesīreten döndürmek eylemezdi. *İlṭefete cemī‘an* ya‘nī külliyyetle bütün cesed-i şerīfiyle ve teveccüh ü te‘emmülle mübārek yüzini dönderüp nazar iderdi. Yoḥsa liḥāz-ı [29b] ‘ayn ile nazar eylemezdi ve mübārek nazarını alçak idüp *bi-ḡayri sebebin* etrāf u cevānibe nazar itmeyüp belki ‘ālimü’s-sırrı ve ‘l-ḥafıyyāt Ḥayy u Ḳayyūm Allāhu aẓīmü’s-şāna müteveccih ve ḥāliyle meşḡul ve umūr-ı āḫirete mütefekkir olmaḳda dā‘im ü şābit olurdu ve ‘adem-i taḥaddüde semāya nazarından arza nazarı mümtedd ü ekşerdi. Zīrā tefekküre ecma‘ ve i‘tibāra evsa‘dur. Meger ki aḥkām-ı şer‘iyyeden bir ḥükmün nüzūline teraḳḳub ve intizār-ı vaḫy vaḳtı olduḳda ol zamānda semā tarafına nazarı etemm ü ekşer olurdu ve eşyāya lā-siyemmā müzahrefāt-ı dūnyāya [30a] pek ulu ve büyük nazarı ehl-i şerr ü ehl-i hırş nazarı gibi degildi. *Belki lā-temuddenne ‘ayneyke ilā mā metta ‘nā biḫi ezvācen minhüm*²⁶ el-āyet. Āyet-i şerīfeye imtişālen bi-ḥasbi’z-zārūreti mübārek gözün liḥāzı ya‘nī uciyla nazar iderdi.

Yesūḳu aşḫābehū yebduru men lekıyehū bi’s-selāmi.

Resūl şallallāhu ‘aleyhi ve sellem bir yere gitmek murād-ı şerīfleri olduḳda aşḫāb-ı kirāmı rıdvānullāh ta‘ālā ‘aleyhim ecma‘in önüne taḳdīm idüp kemāl-i tevāzu‘ından ötüri ardlarından rā‘ī koyunlarını sürer gibi yürürlerdi. Resūl-i ekremün bu tarz üzere de‘b-i şerīfleri [30b] olduḳu ḫikmeti birḳaç vecih beyān eylemişler. Biri bu ki aḫvāllerine nazar idüp imtiḫān u ihtiyār tarīḳi üzere ma‘āş [u] umūrlarında taşarrufları ve edeb ü merātıbde sülūklarını bilüp ma‘lūmları ola. Ba‘dehū terbiyeye müstaḫıḳ olanları terbiye eyleye ve kemāle ḳabiliyyeti olanları tekmil eyleye ve ḡayri zālİK ve eşnā’-i tarīḳde kime rāst gelür ise ḫattā nā-bāliḡ şabī daḫı olursa ibtidā’ selām virmege mübāderet ü müsāra‘at idüp andan muḳaddemce selām virürlerdi. Bunda ümmetine yürimekte edeb ü sünnet nedür selām virmekte daḫı müsāra‘atı [31a] ta‘līm eyledi ve ol resūl-i kibriyāya maḫşuş olan faẓā‘il bir vech-ile iḫşā vü beyān olunmaḳ ḳābil degildür. Zīrā deryā-yı muḫīṭün ḳaṭararı ne miḳdārdur deyü zabt u iḫşā eylemek için bir cihet-i cāmi‘a nice muḫāl ise iḫşā’-i faẓā‘il daḫı muḫāl-ender-muḫāldür. Ḥattā vaşşāf u meddāḫ olanlar ‘ömrlerini vaşf-ı şerīflerinde şarf idüp bir vechle evşāf-ı mübāreke ve şemā‘il-i şerīfesinün ḫaḳıḳat ü ḡavrına vāşıl olmaḡ-ile izḫār-ı ‘aciz idüp *lem era ḳablehū velā ba‘dehū mişlehū*²⁷ didiler. Ancaḳ ol efdālü’l-evvelin ve ‘l-āḫirīn olup ve Ḥaḳ ta‘ālānun ḫabībi [31b] olmaḡla Ḳur‘ān-ı ‘aẓīm ü Furḳān-ı kerīminde ta‘zīmen ve tekrīmen ‘uzven ‘uzven a‘zā’-i şerīfesin zıkr eyledi. Evvelā vech-i kerīmını *ḳad nerā taḳallūbe vechike fi’s-semā’*²⁸ āyet-i şerīfesinde zıkr eyledi ve mübārek gözlerini *velā temüddenne ‘ayneyke*²⁹ āyet-i şerīfesinde zıkr eyledi ve mübārek lisānını *fe‘innemā yessernāhu bi-lisānike*³⁰ āyet-i şerīfesinde zıkr eyledi ve beden-i şerīfini ve boynı şerīfini

²⁶ Kāfirlerden bir kısmını faydalandırduğumuz şeylerde sakın gözün kalmasın (Kur’an-ı Kerim, 15/88).

²⁷ Ne önce ne de sonra benzerini gördüm.

²⁸ (Ey Muhammed!) Biz senin çok defa yüzünü göğe doğru çevirip durduğunu (vahiy beklediğini) görüyoruz (Kur’an-ı Kerim, 2/144).

²⁹ Kafirlerden bir kısmını faydalandırduğumuz şeylerde sakın gözün kalmasın (Kur’an-ı Kerim, 15/88).

³⁰ (Ey Muhammed!) Biz, Allah’a karşı gelmekten sakınanları Kur’an ile müjdeleyesin, inat eden bir topluluğu da uyarasın diye, onu senin dilin ile (indirip) kolaylaştırdık (Kur’an-ı Kerim, 19/97). (Ey Muhammed!) Biz Onu (Kur’an’ı) senin dilinle kolaylaştırdık ki, düşünüp öğüt alsınlar (Kur’an-ı Kerim, 44/58).

*velâ tec'al yedeke mağlûleten ilâ 'unuḳıke*³¹ âyet-i şerîfesinde zıkr eyledi ve şadrını ve arḳasını *elem neşrah leke*³² süresinde zıkr eyledi ve mübârek ḳalb-i şerîfini *nezele bihi er-rûhu 'l-emînü 'alâ ḳalbike*³³ âyet-i [32a] şerîfesinde zıkr eyledi. Ba'dehü cemî'-i enbiyâya virdügi siyer ü ahlâkı sâyir fazâ'ilde cümleten server-i enbiyâya virüp *inneke le-'alâ huluḳın 'azîmin*³⁴ âyet-i kerîmesinde zıkr eyledi.

Ve kâne şa'ruhu leyse be-ca'din velâ sebṭın ve leyse fi ra'isihi ve lihıyetihî 'ısrüne şa'reten.

Resül-i ekrem şallallâhu ta'âlâ 'aleyhi ve sellemüñ mübârek gevdesinde olan ḳılları kıvrırcık degildi. Aşağaya uzanmış söbü ve şırf gevşek degildi. Bu iki nev'ün a'deli ve evsaṭı olan vech-i ḥasen üzre idi. Zîrâ *ḥayrû'l-umûri evsaṭuha*³⁵ anuñ maḫzarı olmaḳ cümleden [32b] ercaḥdur ve mübârek başında ve şaḳalında ağarmış yigirmi ḳıl beyâz yoğ-idi. Bu 'ısrüne ḳaydı ittifaḳîdür. Menfi aḳall-ı 'adede şümûli olur ve şaḳ boyamaḳ vaḳt-i sinne resül-i ekrem şallallâhu 'aleyhi ve sellem varmamağla boyamaḳ vâḳı' olmadı. Ancaḳ bir mu'aṭṭar şarı dühni isti'mâl iderlerdi. Ḥattâ yağladuḳda ol yağlanmış beyâz ḳıllar siyâh ḳıllar arasında altundan çekilmiş çubuk teli gibi şa'sa'a vü ziyâ virürdi ve yağlanmadığı zamân siyâh ḳıl arasında beyâz ḳıllar gümüş gibi berḳ ururdi ve resül-i ekremüñ ağarmış ḳılların [33a] maḫalli Enes bin Mâlik raḳıyallâhu 'anhu rivâyeti üzre iki şudḡun üstünü iki ḳulaḳ yanında olan ḳıllaruñ birazı ağarmış-idi ve 'Â'işe-i Şiddîḳa raḳıyallâhu 'anhümâ rivâyeti üzre mübârek başınuñ iki tarafında olan ḳıllarında ve alt dudakla zekân mâ-beyninde olan ḳılların da birazı ağarmış-idi ve Ḥâfız bin Cemr'ün taḫḳîki ve taḫrîri daḫı böyledür. Ancaḳ başında ağarmış saçları müteferriḳdür deyüp ta'yin eylemedi ve resülullâh şallallâhu 'aleyhi ve sellem ba'del-bi'ış ibtidâ'-i İslâm'da sedl [33b] iderlerdi ya'nî başında olan saçını cümle cevânîbden aşığa şalvirürlerdi. Ba'dehü şer'ullâh kemâl üzre zuḫûr idince sedli biraḡup dâ'imen farḳ ider oldılar ya'nî nişf-ı saçını başınuñ bir tarafına ve nişfını daḫı bir tarafına iki bölük idüp şalvirürlerdi ve *kâne şa'ruhü fevḳa 'l-cümmeti düne 'l-vefatı* cümmenüñ mâ-fevḳi veferenüñ mâ-dünı ola ki aña limme dirler ya'nî mübârek saçınuñ dâ'imen uzunluḡı ḳulaḡınuñ yumşaḡından aşığa nâzil ola. Lâkin menkebe vâsıl olmaya. Resül-i ekrem şallallâhu 'aleyhi [34a] ve sellemüñ başında saçları böyle olurdi. Lâkin aşḫâbdan ba'zıları sedl iderlerdi. Bu taḳdîrce Münâvî eydür ki sedl daḫı câ'izdür. Ancaḳ farḳ efḳaldür. Zîrâ teşebbühden 'ârî ve denesden nezâfeti eyser ve ḡasl-i isrâfdan beridür didiler ve eḫâdiş-i şaḫîḫanuñ medlül ü maẓmûn-ı şerîfinden müstefâd budur ki resül-i ekrem *min-ğayri nüsükin*³⁶ tıraş olmadılar deyü Zeynü'd-dîn Ḥâfız-ı 'Irâḳî *Elfiyye-i Sire*'sinde eydür:

*Yehluḳu şa'rahü li-eclin nüsükin
Ve rubbemâ ḳaşşarahü fi nüsükin*³⁷

Ve şurrâhu 'l-meşâbih taḫḳîki bunuñ üzerindedür ki [34b] server-i enbiyâ hicret senelerinde ḥaccda ancaḳ üç senede tıraş olmuşlardı. 'Âmü'l-Ḥudeybiye ikinci 'âm-ı 'umretü'l-ḳazâ üçüncü 'âm-ı ḥaccetü'l-vedâ'dur. Resül-i ekrem şallallâhu 'aleyhi ve sellem ḥaccetü'l-

³¹ Eli sıkı olma, büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır ve çaresiz kalırsın (Kur'an-ı Kerim, 17/29).

³² (Ey Muhammed!) Senin göğsünü açıp genişletmedik mi? (Kur'an-ı Kerim, 94/1).

³³ Uyarıcılardan olasın diye onu güvenilir Ruh (Cebrail) senin kalbine apaçık Arapça bir dil ile indirmiştir (Kur'an-ı Kerim, 26/193-195).

³⁴ Sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin (Kur'an-ı Kerim, 68/4).

³⁵ İşlerin en hayırlısı orta olanıdır, anlamında hadis-i şerif.

³⁶ Hac ibadetinden başka tıraş olmadılar.

³⁷ bk. (Es-Seyyid Muhammed bin Aleviyyi'l-Mâlikiiyyi'l-Hüseyniyyî, 2005, s. 75).

vedāda tırāş oldılar. Bir def'a dağı hacc eylemek muqadder olmayup üç ay mürürından sonra dār-ı na'ım-i maqām-ı vesīleye ve dostına irtihāl eyledi. Eyle olunca mübārek şey vefātında tırāş idi deyenlerün ħālī neye müncerr olur. Lā-siyemmā üç ay tırāş olmayan başuñ saçı ne mertebe uzar kıyās olına ve mübārek başını [35a] ezvāc-ı muṭahharātdan 'Ā'ışe-i Şiddīka rađiyallāhu 'anhāya tanzīf itdürüp ṭaradı[r]larmış. Bi-nefsihī ṭaramaqda güçlük olmağ-ile ammā mübārek şakalını bi-nefsihī kendüleri ṭararlarmış. Āḥerden bir ferde ṭaradmazlarmış deyü Ḥāfız Ebū Zūr'a rivāyet eylemişdür ve baş ve şakal ṭaramaqda sünnet sağ ṭarafdan ibtidā eyleye. Zīrā resülullāh şallallāhu 'aleyhi ve sellem sağından ibtidā eylemege ehl-i cennet aşḥāb-ı yemīn olmağla tefe'ül idüp severlerdi. Ḥattā saçını ṭaramaq ve bağlamaqda bile ve na'lini dağı giymekte ve dağı kişi zevcesine [35b] baş ṭaramaq ve sā'ir umūr-ı ḥaḳıḳada istihdām eylemek vardır. Ancağ umūr-ı naḳīlede ḥatunına ḥıdmet itmedürmek rızālarına mevḳūfdur. İmdi zaḫmetlü ve meşāḳḳatlü ḥıdmetler zevcesi üzerine vācib degıldür. Yā er bi-nefsihī ḥıdmet idüp yāḥud yerine vekāleten bir cāriye alır. Ṭabḥ-ı ṭa'ām ve geysi yumaq ve bunlara beḫzer ne varsa meşāḳḳatlüde 'add olunur ve ḥatun ḥayz görürken rızāsıyla ḥamīr yoğurmaq ve ṭa'ām bişürmek pākdür ve cā'izdür. Kerāhat bile yoğdur. Zīrā mü'min ve mü'mine ḥayz ve [36a] cenābetle nā-pāk olmaz pāklardür ancağ ğusl itmeyince namāz ve mess-i muşḫaf cā'iz degıldür. Bunda bisyār tafşil vardır ancağ bu risālede zıkre müsā'ade yoğdur.

Temmet bi-'avnihi ta'ālā 'an şebihin ve nazīrin mütercim-i³⁸ faḳīr [u] mu'terif-i taḳşir mu'teşimen bi'llāhi'l-'aliyyi'l-ḳādir. Bu risāle-i mübāreke muḳaddem yazılardan ziyāde tafşil eyleyüp Allāḥummerḥam limen etemme noḳşānehā ve setere sehvehā ve nisyānehā rāciyen li-şefā'atihī sānihā temme.

Fī-evāḫiri cemāziye'l-āḫir li-seneti şemānin ve seb'ine ve elf [1078/Aralık 1667].

Sonuç

Bu makalede, Sa'di adlı bir müellif tarafından kaleme alınan ve bugüne kadar üzerinde hiçbir çalışma bulunmayan *Tercüme-i Hilye-i Şerif* adlı eser incelenmiş, eserin müellifi tespit edilmeye çalışılmış ve ayrıca mensur hilyelerin genel özelliklerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Buna göre, eserin müellifinin Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Bölümü, No. 287'de bulunan nüshasında Şeyhülislam Sa'di Çelebi, Sa'dullah b. İsa b. Emirhan El-Kastamonî er-Rûmî (doğ. 1475-1485?/öl. 945/1538) olarak gösterilmesinin yanlış olduğu, çünkü Sa'di'nin eserini yazarken istifade ettiğini belirttiği kaynak isimlerden biri olan Lakkânî (öl.1041/1632)'nin yaşadığı dönemle Şeyhülislam Sa'di Çelebi (doğ. 1475-1485?/öl. 945/1538)'nin yaşadığı dönemin birbiriyle uyuşmadığı ifade edilmiştir. Ayrıca yukarıda adı geçen kütüphanede eserin istinsah tarihi olarak verilen 1078/1667 yılının eserin aynı zamanda telif tarihi olabileceğine de dikkat çekilmiştir.

Esere tür açısından bakıldığında *Tercüme-i Hilye-i Şerif*'in mensur olarak kaleme alındığı, içinde biri Arapça olmak üzere iki beytin bulunduğu görülmektedir. Arapça bir girişle başlayan eserde zaman zaman secilere rastlanır. Dili yer yer sade ve anlaşılır olmakla birlikte eserde Arapça ve Farsça kelime oranı oldukça yüksektir. Ayrıca Arapçada çok nadir kullanılan kelimelere de yer verildiği görülür. Bütün mensur hilyelerde olduğu gibi

38

Bu kelime metinde şeddelidir.

Tercüme-i Hilye-i Şerif'te de önce Arapça rivayetler verilmiş, ardından bu rivayetler tercüme edilmiş, uzun uzun açıklanmış, sorun görülen yerler ilgili bazı kelimelerin anlamlarının dilbilgisel açıdan izah edilmesiyle ortadan kaldırılmak istenmiştir. Hz. Peygamber'in bütün uzuvları yer yer benzetmelere de başvurularak tek tek ayrıntılı bir şekilde tasvir edilmiştir. Hz. Peygamber'in saçlarını taraması bahsinden yola çıkılarak eserin kadın erkek ilişkilerine dair konularla bitirilmesi, asıl konunun dışına çıkılmasına ve konunun dağılmasına neden olmuş; bu da eseri etkileyici bir sondan uzaklaştırmıştır.

Yukarıda yapılan değerlendirmeler neticesinde Sa'di'nin *Terceme-i Hilye-i Şerif*'inin mensur hilyeler arasında önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. Bilinen yirmi civarında mensur hilyeden bugüne kadar altısı üzerinde akademik çalışma yapılmıştır. Yeni çalışmalar, türle ilgili daha kapsamlı sonuçların elde edilmesine ve eser ya da müellifle ilgili bilinen bazı hataların düzeltilmesine katkı sağlayacaktır.

Kaynaklar

- Algül, H. (2004). El-Mevâhibü'l-Ledünniyye. *İslâm Ansiklopedisi*, Ankara: TDV. Yayınları, (29), 421.
- Aras, V. (1981). Hilye ve hilyeler. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*. Dergâh Yayınları, (4), 237-238.
- Arslan, M. U. (2018). Diyârbekirli Kâmi'nin şemâ'il-i şerîf tercümesi. *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*, Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan Özel Sayısı, 581-593.
- Çap, S. (2018). Gülün yaratılışı ve Hz. Peygamber'le ilişkisi özelinde uydurma rivayet algısı. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 18 (1), 259-297.
- Durmuş, İ. (2000). İsferyîni, İsmüddin. *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV. Yayınları, (22), 516-517.
- Erdoğan Taş, M. (2018). Hoca Sa'deddîn Efendi'nin mensur hilyesi: Hilye-i Celiyye ve Şemâ'il-i 'Aliyye. *Amasya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (3), 19-60.
- Erdoğan Taş, M. (2018). Kâdi Şâmî'nin mensur hilyesi: Şerh-i Hilyetü'ş-Şerîfe". *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi (ESTAD)*, (1), 169-186.
- Erdoğan Taş, M. (2018). Müellifi bilinmeyen mensur iki hilye. *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 42 (1), 17-38.
- Erdoğan Taş, M. (2019). Abdülmecîd Sivasî'nin mensur hilyesi: Şerh-i Hilye-i Resûl. Delice, H. İ. vd. (Ed.), *Prof. Dr. Mehmet Arslan armağanı* (1. Baskı, s. 259-271). Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- Erdoğan Taş, M. (2022). Akkirmânî Muhammed b. Mustafa'nın mensur Hz. Muhammed hilyesi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (SUTAD)*, (54), 167-197.
- Erdoğan Taş, M. (2022). Ruscuklu Fethî Ali'nin Milâd-ı Muhammediyye-i Hâkâniyye ve Hilye-i Fethiyye-i Sultâniyye adlı eseri hilye mi yoksa mensur mevlid midir?. Yekbaş, H. (Ed.) *Türk Kültüründe Mevlid Geleneği Uluslararası Sempozyumu* (103-114) Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- Erdoğan, M. (2013). *Türk edebiyatında manzum hilyeler*. Kitabevi Yayınları.
- Es-Seyyid Muhammed bin Aleviyyî'l-Mâlikiyyî'l-Hüseyniyyî (Tahkik ve Tahlil) (2005). *Zeynüddîn Abdürrahîm bin El-Hüseynî'l-İrâkî, Elfiyyetü's-Sîreti'n-Nebeviyye Nazmü'd-Düreri's-Seniyye fi's-Siyeri'z-Zekiyye* (1. Baskı). Dârü'l-Minhâc.
- Gök, Ö. (2021). Mustafâ Safî Efendi'nin mensur Hilye-i Şerîf Tercemesi. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-BELLETEN*, (73), 57-83.
- Gölpınarlı, A. (1972). Dinî Edebiyatımızın Başlıca Ürünleri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-BELLETEN*, (20), 35-80.

- Gözütok, Tamdoğan, Z. (2016). Türk-İslam edebiyatında hilye ve Halil B. Ali El-Kırımı'nın mensur hilye-i nebevîsi. *İstem*, 14 (28), 389-413.
- Gözütok, Tamdoğan, Z. (2021). Vahdî İbrâhîm'in mensur hilye şerhi: Terceme-i Hilye-i Şerife. *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*. (6) 2, 353-392.
- Güngör, Z. (2000). *Türk edebiyatında Türkçe manzum hilye-i nebevîler ve Nesîmî Mehmed'in Gülistân-ı Şemâil'i*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kallek, C. (1999). İbn Hacer el-Heytemî. *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV. Yayınları, (19), 531-534.
- Kandemir, M. Y. (1998). Heysemî. *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV. Yayınları, (17), 292-293.
- Kandemir, M. Y. (1999). İrâkî, Zeynüddin". *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV. Yayınları (19), 118-121.
- Kandemir, M. Y. (2012). Tirmizî. *İslâm Ansiklopedisi*, Ankara: TDV. Yayınları, (41), 202-204.
- Kandemir, M. Y. (2020). Münâvî, Muhammed Abdürraûf. *İslâm Ansiklopedisi*, Ankara: TDV Yayınları, (31), 571-573.
- Krl. (2007). Sa'dî. *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, Ankara: AKMB. Yayınları, (7), 235-238.
- Kuran-ı Kerim (2023). Diyanet İşleri Başkanlığı. <https://kuran.diyanet.gov.tr>.
- Kurutaş, Y. M. (2020). *Sa'dî Sadullah Çelebi'nin hayatı ve Fetâvâ-yı Sa'diyye çerçevesinde fetvaları*. (Tez no. 640037). (Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi). YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>
- Sa'dî, Tercüme-i Hilye-i Şerif, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Bölümü, No: 287.
- Tatçı, M., Kurnaz, C. (2000). *Bursalı Mehmed Tahir, Osmanlı Müellifleri*, C. II. Ankara.
- Uzun, M. (1998). Hilye. *İslam Ansiklopedisi*. C. 18. İstanbul: TDV. Yayınları, (18), 44-47.
- Yurdagür, M. (2003). Lekânî, İbrâhîm b. İbrâhîm. *İslâm Ansiklopedisi*, Ankara: TDV. Yayınları, (27), 130-131.